

## Η ΕΡΓΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Λίνα Σύρρου- Κωστάκη ΒΑ, ΜΑ, ΟΤΡ

---

### Ορολογία

**Α**ς γίνει η αρχή από την ονομασία του επαγγέλματος στην Ελλάδα. Αρχικά λεγόταν "απασχολησιοθεραπεία" που ουσιαστικά σημαίνει την θεραπεία που επιτυγχάνεται μέσω οποιασδήποτε ασχολίας, η οποία γίνεται για να καλύπτει τον χρόνο χωρίς συγκεκριμένο στόχο ή σκοπό. Αργότερα ονομάστηκε "εργασιοθεραπεία", δηλαδή αφορούσε στην θεραπεία που απορρέει μέσω μιας εργασίας, μιας δραστηριότητας επαγγελματικής, εφόσον ο όρος εργασία συνδέεται με την αμειβόμενη απασχόληση, τη δραστηριότητα δηλαδή που αποφέρει τα προς το ζην. Ευτυχώς ο σημερινός Σύλλογος Ελλήνων Εργοθεραπευτών αποφάσισε το 1985 που έγινε πλήρες μέλος της Παγκόσμιας Ομοσπονδίας Εργοθεραπευτών, να αλλάξει την ονομασία του επαγγέλματος σε "εργοθεραπεία". Επειδή και οι δύο λέξεις "εργασία" και "έργον" είναι ελληνικές, ψηφίστηκε από τα μέλη του Συλλόγου ότι ο όρος "εργοθεραπεία" είναι γενικότερος και γι' αυτό ταιριάζει καλύτερα στο επάγγελμά μας. "Έργον" σημαίνει το σύνολο των δραστηριοτήτων ή και των προσπαθειών που απαιτούνται για την επίτευξη ενός στόχου, ανεξάρτητα από το αν πρόκειται για εργασία, δημιουργία, αμειβόμενη απασχόληση, προϊόν χειρονακτικής ή πνευματικής προσπάθειας, καλλιτέχνημα κλπ. Γενικά, η λέξη "έργον" αφορά στο αποτέλεσμα που προκύπτει από την άσκηση οποιασδήποτε δύναμης έναντι αντίστασης, δηλαδή αφορά στο αποτέλεσμα που προκύπτει από την άσκηση οποιασδήποτε ενέργειας. "Έργον" λέγεται στη Φυσική η όποια δύναμη ασκείται σε κάτι άλλο. Μ' αυτό τον τρόπο η Ελλάδα αποφάσισε στη χρήση του σωστού όρου που προσδιορίζει το επάγγελμά μας, κάτι που ήδη είχαν κάνει άλλες γλώσσες, όπως η Γαλλική, η Γερμανική, πιθανόν και άλλες. Δυστυχώς, ο παλιός όρος "εργασιοθεραπεία" - occupational therapy χρησιμοποιείται ακόμα από τις αγγλόφωνες χώρες.

### Το Πρώτο Ξεκίνημα

**Τ**ις αρχές της εργοθεραπείας στην Ελλάδα τις βρίσκουμε στα πρώτα χρόνια μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Η κυρία Μπήλιω Ο' Caffrey, Ελληνίδα που παντρεύτηκε στον μεσοπόλεμο με έναν έφεδρο Ιρλανδό αξιωματικό του Βασιλικού Βρετανικού Ναυτικού, ο οποίος ήταν 25 χρόνια μεγαλύτερός της. Ήταν μία πολύ δραστήρια γυναίκα, ανοιχτόμυαλη, με πολλά και ποικίλα ενδιαφέροντα, που σε πολύ

νεαρή ηλικία έμεινε χήρα. Αυτή η γυναίκα συνέβαλε, ώστε να μπει το επάγγελμά μας σε σωστή βάση από την αρχή. Στα ταξίδια που έκανε στο Ηνωμένο Βασίλειο ανακάλυψε την εργοθεραπεία και έδειξε ενδιαφέρον γι' αυτήν την ειδικότητα. Στην διάρκεια του Β' Παγκόσμιου πολέμου εργάστηκε σαν εθελόντρια στον Βρετανικό Ερυθρό Σταυρό, ο οποίος στο τέλος του πολέμου συνεργάστηκε στενά με τον Διεθνή Ερυθρό Σταυρό και τον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό.

### **Τα Πρώτα Προγράμματα Αποκατάστασης, 1946**

**Τ**ο 1946, μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου πολέμου και, ενώ διαρκούσε ακόμα ο Εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα, έρχεται στην χώρα μας η Belle Griene, η οποία ήταν Αμερικανίδα φυσιοθεραπεύτρια Σουηδικής καταγωγής, Πρόεδρος τότε της Διεθνούς Εταιρείας για την Προστασία των Αναπήρων. Η επίσκεψή της έγινε με την συνεργασία του Ιδρύματος Εγγύς Ανατολής (Near East Foundation) και της γνωστής UNRRA, για να οργανώσει ένα πρόγραμμα αποκατάστασης για τους ανάπηρους στρατιώτες μας που επέστρεφαν από το μέτωπο σε μεγάλους αριθμούς, κυρίως στην πόλη της Αθήνας. Ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός συνεργάστηκε με την UNRRA, μία συνεργασία που συμπεριλάμβανε την απασχόληση της Μπήλιως Ο' Caffrey σαν βοηθό και μεταφράστρια της Belle Griene. Αποτέλεσμα της συνεργασίας των δύο αυτών κυριών υπήρξε η απαρχή κάποιων προγραμμάτων αποκατάστασης αναπήρων πολέμου. Η Belle Griene αρχικά εργάστηκε στο τότε Ριζάρειο Νοσοκομείο που υπήρχε ακόμα στον Ευαγγελισμό στην Αθήνα, και όπου λειτουργούσε το στρατιωτικό νοσοκομείο για τους τραυματίες πολέμου. Μεταφέρθηκαν αυτοί οι τραυματίες στο νέο Κέντρο Αποκατάστασης Τραυματιών -το γνωστό ΚΑΤ- σε μία ιδιωτική βίλλα στην είσοδο της Κηφισιάς. Ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός ζήτησε από την Μπήλιω Ο' Caffrey να αναλάβει την οργάνωση εθελοντριών εργοθεραπευτών για νέα τμήματα σε όσο περισσότερα νοσοκομεία ήταν δυνατόν. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η Μπήλιω Ο' Caffrey ήταν και η ίδια παλιά σημαντική και δραστήρια εθελόντρια στην χώρα μας. Στο μεταξύ, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (ΠΟΥ) άρχιζε διάφορα προγράμματα αποκατάστασης στην περιοχή μας και τότε μετατάχθηκε η Μπήλιω Ο' Caffrey από την UNRRA των Ηνωμένων Εθνών στον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας. Οι άοκνες προσπάθειές της είχαν σαν αποτέλεσμα την οργάνωση προγραμμάτων "απασχολησιοθεραπείας" για να απασχολούν και να ψυχαγωγούν τους τραυματίες πολέμου σε τρία στρατιωτικά νοσοκομεία στην περιοχή της Αθήνας (σ' αυτά περιλαμβάνονταν το ΚΑΤ που σήμερα είναι το μεγάλο Πανεπιστημιακό νοσοκομείο για ορθοπεδικές παθήσεις). Αυτά τα προγράμματα απασχολησιοθεραπείας

επεκτάθηκαν και σε άλλα ιδρύματα, όπως το Δημόσιο Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Αθηνών στο Δαφνί, το Δρομοκαϊτείο Ψυχιατρικό Νοσοκομείο που ήταν ιδιωτικό τότε, δύο Σανατόρια για φυματικούς ασθενείς στην Σωτηρία και στα Μελίσσια, το τότε ιδιωτικού δικαίου Ασκληπιείο Βούλας του Ερυθρού Σταυρού που περιέθαλπε κυρίως παιδιά με φυματίωση οστών, και το δημόσιο Νοσοκομείο Λοιμωδών Νόσων στην Αγία Βαρβάρα. Αυτή η προσπάθεια της απασχολησιοθεραπείας επεκτάθηκε και σε άλλα πέντε νοσοκομεία της επαρχίας. Την ευθύνη γι' αυτά τα προγράμματα είχε το σώμα Ελληνίδων εθελοντριών του Ερυθρού Σταυρού, ενώ το κόστος για τις διάφορες χειροτεχνίες αρχικά το κάλυπτε ο Βρετανικός στρατός. Οι χειροτεχνίες συμπεριλάμβαναν κυρίως βιβλιοδεσία, κέντημα, υφαντική, δερματοτεχνία και κατασκευή βαλιτσών, ζωγραφική κλπ. Κάποια στιγμή οι στόχοι των δύο Διεθνών Οργανισμών, της ΠΟΥ και της UNRRA επιτεύχθηκαν και κλείσανε τα κεντρικά γραφεία τους στην Αθήνα. Αυτό το γεγονός, βέβαια, δεν σήμαινε για την Μπήλιω Ο' Caffrey ότι έφτασε και το τέλος των νεοορυσταθέντων υπηρεσιών απασχολησιοθεραπείας - εργοθεραπείας σε τόσα νοσοκομεία σ' όλη τη χώρα.

### **Ο Ρόλος του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού**

**Η** Μπήλιω Ο' Caffrey έπεισε την Διοίκηση του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού να συνεχίσει τη λειτουργία των διαφόρων προγραμμάτων εργοθεραπείας και να σχηματίσει μία Επιτροπή Εργοθεραπείας, της οποίας τα μέλη θα αποτελούσαν σημαντικές προσωπικότητες της Αθηναϊκής κοινωνίας. Αυτή η Επιτροπή συμπεριέλαβε ορισμένες από τις γνωστές εθελόντριες κυρίες, πολλές απ' τις οποίες είχαν εργαστεί και σαν εθελόντριες αδελφές του Ερυθρού στην διάρκεια του Β' Παγκόσμιου πολέμου. Η Επιτροπή Εργοθεραπείας υπήρξε πολύ δραστήρια, λειτούργησε με όποιους τρόπους μπόρεσε τα διάφορα προγράμματα εργοθεραπείας σε όλη τη χώρα, όπου αυτά υπήρχαν, οργάνωσε τρεις εκπαιδευτικές σειρές εργοθεραπείας και σταδιακά στελέχωσε όλα αυτά τα προγράμματα με εθελόντριες βοηθούς εργοθεραπείας. Έτσι, το Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Αθηνών, το Δρομοκαϊτείο Θεραπευτήριο, η Σωτηρία με τους φυματικούς ασθενείς, το ορθοπεδικό κέντρο αποκατάστασης ΚΑΤ, το Ασκληπιείο στη Βούλα, το Γηροκομείο Αθηνών, απέκτησαν τα πρώτα τμήματα εργοθεραπείας. Η Επιτροπή Εργοθεραπείας οργάνωνε επίσης το ετήσιο παζάρι στα νέα τότε κτήρια του Ερυθρού Σταυρού στην οδό Λυκαβηττού 1, στην Αθήνα. Διάφορες χειροτεχνίες, ειδικά τα φημισμένα κεντήματα των διαφόρων τμημάτων εργοθεραπείας, πωλούνταν και τα έσοδα καλύπτανε, έστω και εν μέρει, το κόστος λειτουργίας των αντίστοιχων τμημάτων. Η Επιτροπή Εργοθεραπείας περιόρισε σταδιακά τις δραστηριότητές της, καθώς το επάγγελμα απαιτούσε

επαγγελματίες εργοθεραπευτές, αποφοίτους της Σχολής των ΤΕΙ στην Αθήνα ή ξένων Πανεπιστημίων. Η λειτουργία της Επιτροπής αυτής οριστικά σταμάτησε να λειτουργεί το 1985, όταν τα νοσοκομεία του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού υπήχθησαν στο Εθνικό Σύστημα Υγείας. Η Μπήλιω Ο' Caffrey πέθανε στις 29 Δεκεμβρίου 1982, στην ηλικία των 93 ετών περίπου.

### **Οι Πρώτες Πτυχιούχοι Εργοθεραπεύτριες 1949-1955**

**Η** Σχολή Εργοθεραπείας Dorset House στην Αγγλία είχε προσφέρει μία υποτροφία διδάκτρων στο Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας της Ελλάδας το 1938, για μία Ελληνίδα φοιτήτρια (στην Αγγλία όλες οι σχολές της ειδικότητας αυτής δέχονταν μόνο γυναίκες φοιτήτριες). Με το πέρας του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου ένας εκπρόσωπος της UNRRA στην Αθήνα ανακάλυψε αυτό το τηλεγράφημα στο αρχείο του Υπουργείου Υγείας και η Σχολή Dorset House δέχτηκε να ανανεώσει εκείνη την προσφορά της. Η Μπήλιω Ο' Caffrey που είχε ήδη εργαστεί για την UNRRA και ήταν δραστήριο μέλος της Επιτροπής Εργοθεραπείας του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, ενήργησε αμέσως και επελέγη η Ρούλα Γρηγοριάδου, εθελόντρια αδελφή του Ερυθρού Σταυρού, η οποία δέχτηκε την υποτροφία διδάκτρων και έφυγε για να σπουδάσει στην Αγγλία. Τα έξοδα ταξιδιού και διαβίωσης εκεί για 3 χρόνια καλύφθηκαν από την UNRRA και το Ίδρυμα Εγγύς Ανατολής. Επέστρεψε στην Ελλάδα το 1949 και ήταν η πρώτη διπλωματούχος εργοθεραπεύτρια. Επιστρέφοντας στην Ελλάδα αρχικά της ζητήθηκε να συντονίζει και να κατευθύνει τις υπηρεσίες εργοθεραπείας του Ερυθρού Σταυρού. Πολύ γρήγορα όμως αναγνωρίστηκε ότι αυτός ο στόχος ήταν πολύ δύσκολος και ανέφικτος. Της προσφέρθηκε τότε η νεοσυσταθείσα θέση της Προϊσταμένης του Τμήματος Εργοθεραπείας στο Ασκληπιείο της Βούλας που εξυπηρετούσε και ενήλικες με ορθοπεδικές παθήσεις, θέση που κράτησε ως τον θάνατό της.

### **Ασκληπιείο Νοσοκομείο του Ερυθρού Σταυρού, Βούλα, 1949**

**Α**ρχικά αυτό το νοσοκομείο εξυπηρετούσε παιδιά με φυματίωση των οστών, αργότερα όμως δεχόταν και ενήλικες. Από το σύνολο των 600 κρεβατιών που διέθετε, τα 520 τα κάλυπταν ασθενείς με φυματίωση των οστών, ενώ τα υπόλοιπα άρρωστοι που έπασχαν από άλλες ορθοπεδικές παθήσεις. Το Ασκληπιείο κάλυπτε τα έξοδα των μισθών της Προϊσταμένης και των δύο βοηθών, ενώ τα έξοδα λειτουργίας του Τμήματος, τα κάλυπταν τα έσοδα από την πώληση των χειροτεχνιών των ασθενών. Το προσωπικό βοηθούσαν 5-10 εθελόντριες του Ερυθρού Σταυρού. Συνολικά

το Τμήμα εξυπηρετούσε περίπου 300 ασθενείς την μέρα, κυρίως κατάκοιτους, στους οποίους προσφέρονταν οδηγίες και τα υλικά για τις διάφορες χειροτεχνίες. Επίσης λειτουργούσαν, κυρίως οι εθελόντριες, μία μικρή, κινητή βιβλιοθήκη που προσέφερε επί δανεισμό, βιβλία και περιοδικά. Ο χώρος που είχε διαθέσει το νοσοκομείο για το Τμήμα ήταν πολύ περιορισμένος και τον χρησιμοποιούσαν κυρίως για την προετοιμασία των υλικών. Η Ρούλα Γρηγοριάδου συχνά παραπονιόταν ότι το πρόγραμμά της δεν ήταν "καθαρά εργοθεραπευτικό", αλλά αναγκαζόταν να προσφέρει κυρίως επαγγελματική αποκατάσταση για αμειβομένη εργασία σε συνδυασμό φυσικά και με επαγγελματική εκπαίδευση σε βάση είδους υπο-εργολαβική. Οι ασθενείς, που η πλειονότητά τους ήταν γυναίκες, αμείβονταν ανάλογα με την απόδοσή τους, ενώ μέρος από τα έσοδα αυτών των πωλήσεων κάλυπτε τις ανάγκες απόρων ασθενών που αδυνατούσαν να πληρώσουν τα έξοδα για φάρμακα, ακτινογραφίες, ορθοπεδικά βοηθήματα, ακόμα και για ρουχισμό. Εκείνη την εποχή τέτοιου είδους έξοδα δεν τα κάλυπταν ασφαλιστικοί οργανισμοί ή ανάλογες υπηρεσίες, οι οποίες είτε δεν υπήρχαν ή, αν λειτουργούσαν, ήταν σε πολύ περιορισμένο βαθμό. Οι χειροτεχνίες αυτές ήταν γνωστές, προπαντός τα κεντήματα που ήταν έργα τέχνης, τα πολύ ωραία υφαντά, αλλά επίσης καλάθια ή αντικείμενα από ράφια, κομμάτια φτιαγμένα από δέρμα και μικρά ξύλινα αντικείμενα. Το Τμήμα αυτό συνέχιζε να δίνει εργασία σε είκοσι οκτώ γυναίκες που είχαν ήδη πάρει εξιτήριο από το νοσοκομείο, επειδή είχαν ανάγκη να δουλέψουν και δεν εύρισκαν αλλού δουλειά. Το Τμήμα Εργοθεραπείας δεχόταν απευθείας παραγγελίες, προπαντός για ειδικά κεντήματα, εφόσον είχε επιτύχει να προσελκύσει αρκετά μεγάλη πελατεία από τους κοινωνικούς κύκλους των εθελοντριών. Αυτές οι κυρίες είτε ήταν εθελόντριες που εργάζονταν απευθείας με τους αρρώστους, είτε ήταν μέλη της Επιτροπής Εργοθεραπείας, ανήκαν σε μεγάλο βαθμό στην ανώτερη κοινωνική τάξη της εποχής εκείνης, που διέθεταν γνωριμίες και χρήματα, ώστε να κινητοποιήσουν φιλόνητους και καταναλωτές για τέτοια αγαθά.

### **Οι Τρεις Εκπαιδευτικές Σειρές Εργοθεραπείας για Εκπαιδευμένες Εθελόντριες**

**A**δελφές του Ερυθρού Σταυρού 1950-51, 1956-57, 1960-61 Ο Ερυθρός Σταυρός με την Ρούλα Γρηγοριάδου οργάνωσαν την πρώτη εκπαιδευτική σειρά για εθελόντριες αδελφές του Ερυθρού το 1950-51. Γιατροί από τα νοσοκομεία του Ερυθρού Σταυρού δίδασκαν τα ιατρικά μαθήματα καλύπτοντας ανατομία, κινησιολογία, ιατρικές παθήσεις, όπως φυματίωση πνευμόνων, νευρολογία-ψυχιατρική, παιδιατρική κλπ. με έμφαση στην ορθοπεδική. Τα θεωρητικά μαθήματα εργοθεραπείας δίδαξε η Ρούλα Γρηγοριάδου. Ένα σημαντικό τμήμα της διδακτέας ύλης καλύπτανε οι χειροτεχνίες.

Οι είκοσι σπουδάστριες παρακολουθούσαν τις διαλέξεις, δίνανε τελικές εξετάσεις, και κάθε μία έπρεπε να υποβάλει στο τέλος 60 αντικείμενα χειροτεχνίας. Δέκα πέντε από τις είκοσι πέρασαν επιτυχώς τα μαθήματα, από τις οποίες τρεις τοποθετήθηκαν σε θέσεις εργοθεραπείας σε διάφορα νοσοκομεία, ενώ 4-5 συνέχισαν να προσφέρουν εθελοντικά τις υπηρεσίες τους με μερική απασχόληση. Οι τρεις νέες "βοηθοί εργοθεραπευτές" ήταν οι κυρίες Μαλικούρη, Δεμερτζή και Ευαγγελία Τουρνά. Η κυρία Μαλικούρη τοποθετήθηκε στο Ψυχιατρικό Νοσοκομείο στο Δαφνί, η κυρία Δεμερτζή στο Ασκληπιείο της Βούλας και αργότερα μετατέθηκε στα κεντρικά γραφεία του Ερυθρού Σταυρού στη οδό Λυκαβηττού 1, ενώ η κυρία Ευαγγελία Τουρνά ανέλαβε εργασία στο Τμήμα Εργοθεραπείας του τότε νεοϊδρυθέντος Κέντρου Αποκατάστασης Ανάπηρων Παιδιών (ΚΑΑΠΒ) του ΠΙΚΠΑ στη Βούλα. Ζητήθηκε από την Ρούλα Γρηγοριάδου να παραγγείλει τον εξοπλισμό αυτού του τμήματος του ΚΑΑΠΒ όπου τον Απρίλιο 1955 διορίστηκε προϊσταμένη του. Η Ρούλα Γρηγοριάδου συνέχισε να εργάζεται για τον Ερυθρό Σταυρό με μεγάλη αφοσίωση. Οργάνωσε και με την δική μου πια βοήθεια και συμπαράσταση την δεύτερη και την τρίτη εκπαιδευτική σειρά για εθελόντριες αδελφές, με απόφαση της Επιτροπής Εργοθεραπείας του Ερυθρού Σταυρού, που πραγματοποιήθηκαν το 1956-7 και το 1960-1. Οι δυο μας διδάξαμε τα αντικείμενα της ειδικότητάς μας συντονίζοντας την όλη εκπαιδευτική διαδικασία. Στην τρίτη σειρά 1960-1 συμμετείχε και η Άννα Δεληγιάννη - Πανουή, ΟΤΡ, BS, η οποία τότε επέστρεψε από τις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου σπούδασε εργοθεραπεία. Η Ρούλα Γρηγοριάδου υπέφερε από μία χρόνια, κυκλοφορική πάθηση, αλλά συνέχισε να εργάζεται σχεδόν ως το τέλος. Πέθανε στην Αθήνα το Νοέμβριο 1969 σε ηλικία 53 χρόνων. Από την δεύτερη εκπαιδευτική σειρά, 1956-7, η Μίνα Φαρμάκη και η Έλσα Παπουτσιδάκη - Καραμήντζου τοποθετήθηκαν σε διάφορες υπηρεσίες του ΠΙΚΠΑ, και μόνο η Μίνα Φαρμάκη στο Τμήμα Εργοθεραπείας του Κέντρου Αποκατάστασης Ανάπηρων Παιδιών στη Βούλα. Η Άννα Τσουκάτου και η Έφη Κοντοφρύδη εργάστηκαν στο Τμήμα Εργοθεραπείας στο Κέντρο Αποκατάστασης Πολιτών Ανάπηρων στο Ψυχικό (ΚΑΠΑΨ), ενώ η Μαρία Κομνηνού προϊστατο ενός μεγάλου τμήματος Εργοθεραπείας στο σανατόριο Σωτηρία με περισσότερο επαγγελματική κατεύθυνση (βιβλιοδετική, εργαστήριο τυπογραφίας κλπ.). Δύο από αυτές τις απόφοιτες, οι κυρίες Τσουκάτου και Παπουτσιδάκη - Καραμήντζου πήγαν αργότερα με υποτροφία στις ΗΠΑ και ολοκλήρωσαν τις σπουδές εργοθεραπείας, δώσανε εξετάσεις, γίνανε ΟΤΡ's και επιστρέψανε στην Ελλάδα. Η Άννα Τσουκάτου ήταν Προϊσταμένη στο Τμήμα Εργοθεραπείας του ΚΑΠΑΨ μέχρι τη συνταξιοδότησή της και πέθανε από καρκίνο το 1985 στην Αθήνα. Η Έλσα Παπουτσιδάκη - Καραμήντζου, αφού εργάστηκε σαν εργοθεραπεύτρια στην Ελλάδα και Ιταλία, γύρισε

στις ΗΠΑ, όπου εργαζόταν μέχρι τη συνταξιοδότησή της, οπότε επέστρεψε στην Ελλάδα με τον άντρα της. Από την τρίτη εκπαιδευτική σειρά, 1960-61, η κυρία Λέλα Αθανασάκη διορίστηκε στο Ορθοπαιδικό Νοσοκομείο της Κηφισιάς (πρώην ΚΑΤ) ως τη συνταξιοδότησή της το 1997. Η κυρία Μαρία Κατσαούνη εργαζόταν ως πρόσφατα στην Ελληνική Εταιρία Προστασίας και Αποκατάστασης Παίδων (ΕΛΕΠΑΠ). Η Μηλίτσα Φύκα - Πίτσιου τοποθετήθηκε στο Εθνικό Κέντρο Αποκατάστασης Ανάπηρων Ψυχικού (ΚΑΠΑΨ) ως τη συνταξιοδότησή της και πέθανε στην Αθήνα το 2003.

### **Παγκόσμια Ομοσπονδία Εργοθεραπείας, 1951**

**Π**ρος το τέλος του καλοκαιριού 1954 έχοντας συμπληρώσει τις σπουδές μου με υποτροφία Fulbright, πέρασα τις εξετάσεις της American Occupational Therapy Association και γύρισα στην Ελλάδα, σαν ΟΤΡ. Στο ταξίδι επιστροφής παρακολούθησα τις εργασίες του πρώτου συνεδρίου της Παγκόσμιας Ομοσπονδίας Εργοθεραπείας που έγινε στο Εδιμβούργο, έχοντας ήδη γίνει ατομικό μέλος της. Αυτή η συμμετοχή μου σαν ατομικό μέλος αποδείχτηκε στα κατοπινά, όχι πάντα πολύ ρόδινα επαγγελματικά μου χρόνια, πολύ χρήσιμη. Σε αυτό το σημείο πρέπει να σημειώσω ότι και οι τρεις Ελληνίδες ΟΤΡ's που επιστρέψαμε στην Ελλάδα μετά τις σπουδές μας στις ΗΠΑ, είχαμε γίνει αμέσως ατομικά μέλη αυτής της Ομοσπονδίας -δηλαδή εγώ το 1954, η Άννα Δεληγιάννη - Πανουή το 1959 και λίγο αργότερα η Σοφία Δούμα - Ανέστη το 1961. Ένα άλλο κοινό μας χαρακτηριστικό είναι ότι και οι τρεις μας είμαστε απόφοιτες του τότε Αμερικάνικου Κολλεγίου Θηλέων, στο Ελληνικό. Στα πρώτα χρόνια της επιστροφής μας δεχτήκαμε την επίσκεψη πολλών συναδέλφων από το εξωτερικό και ειδικά από τις ΗΠΑ, μεταξύ των οποίων ας αναφερθούν οι Helen S. Willard BA, ΟΤΡ και η Clare S. Spackman BS, MS, ΟΤΡ.

### **Ελληνική Εταιρία Προστασίας και Αποκατάστασης Παίδων (ΕΛΕΠΑΠ), 1955**

**Ε**πειδή τα δικαιολογητικά που χρειάζονταν τότε για το διορισμό μου σαν Προϊσταμένη Εργοθεραπείας στο Κέντρο Αποκατάστασης Ανάπηρων Παίδων Βούλας του ΠΙΚΠΑ (ΚΑΑΠΒ), απαιτούσαν πολύ χρόνο, άρχισα ένα πιλοτικό πρόγραμμα Εργοθεραπείας στην Ελληνική Εταιρία Προστασίας και Αποκατάστασης Ανάπηρων Παίδων (ΕΛΕΠΑΠ) με μερική απασχόληση, το οποίο συνέχισα για αρκετά χρόνια. Η ΕΛΕΠΑΠ στεγαζόταν τότε σε ένα νοικιασμένο σπίτι στην οδό Σταυροπούλου στην πλατεία Αγάμων της Αθήνας και η πρόσληψή μου για ένα δίωρο, δύο φορές την εβδομάδα, έγινε με στόχο να αποδειχτεί η χρησιμότητα της εργοθεραπείας στην

αποκατάσταση των ανάπηρων παιδιών. Τα παιδιά παρέπεμπε σε μένα ο ορθοπαιδικός γιατρός Ιωάννης Μιχαήλ με τη βοήθεια του τμήματος φυσικοθεραπείας, κυρίως της Νίτσας Διαμαντίδου PTR, της κοινωνικής λειτουργού Λίζας Ζούπα και της δασκάλας του Δημοτικού Σχολείου ή του Νηπιαγωγείου που λειτουργούσαν από τότε στην Εταιρεία. Πρέπει να αναφερθεί ότι στην ΕΛΕΠΑΠ λειτουργούσε από τότε μία πολύ αποτελεσματική και σωστή ομάδα αποκατάστασης, καθώς και ένα από τα πρώτα, αν όχι το εντελώς πρώτο, δημοτικό σχολείο για σωματικά ανάπηρα παιδιά αναγνωρισμένο από το Υπουργείο Παιδείας. Επειδή τα αποτελέσματα του προγράμματος Εργοθεραπείας ήταν πολύ ικανοποιητικά άρχισε η Εταιρεία να προγραμματίζει την επέκτασή του. Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΛΕΠΑΠ ήταν τότε η Νέλλη Μικρουλάκη, η οποία είχε χρηματίσει Πρόεδρος της Επιτροπής Εργοθεραπείας του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού και είχε μία γενική, σωστή αντίληψη της ειδικότητας. Στην διάρκεια της Προεδρίας της άρχισαν να γίνονται τα σχέδια για το νέο κτήριο της ΕΛΕΠΑΠ που θα γινόταν στην οδό Κόνωνος στο Παγκράτι. Ζήτησε τη γνώμη και την συμβουλή όλων των εκπαιδευμένων εργοθεραπευτριών στην Αθήνα, ώστε το τμήμα αυτό να γινόταν μεγάλο και ευχάριστο. Το 1961 η Σοφία Δούμα - Ανέστη BS, OTR επέστρεψε από τις σπουδές της στις ΗΠΑ και ανέλαβε Προϊσταμένη αυτού του τμήματος. Συνέχισε να εργάζεται στο τμήμα αυτό που έγινε ένα από τα καλύτερα λειτουργούντα τμήματα εργοθεραπείας. Η ίδια ειδικεύτηκε στη νευρομυϊκή διευκόλυνση από το ζεύγος Bobath στην Αγγλία, και δίδαξε αυτή τη μέθοδο στην Ελλάδα στα διάφορα σεμινάρια που οργανώθηκαν. Πρέπει να διευκρινιστεί ότι, ενώ το 1955 η πλειοψηφία των παιδιών της ΕΛΕΠΑΠ είχαν παραλύσεις διαφόρων βαθμών από πολιομυελίτιδα και μαιευτική παράλυση, στο τέλος της δεκαετίας του 1960 και αργότερα η πλειοψηφία αφορούσε στα παιδιά με εγκεφαλική παράλυση. Η Σοφία Ανέστη άφησε αυτό το τμήμα το 1989 για να οργανώσει και να διευθύνει το νέο επαγγελματικό κέντρο ΤΕΚΑΝ της ΕΛΕΠΑΠ, απ' όπου και συνταξιοδοτήθηκε το 1997 όταν αυτό το πρόγραμμα έπαυσε τη λειτουργία του, δυστυχώς εξ αιτίας, κυρίως, έλλειψης πόρων.

#### **Δρομοκαΐτειο Θεραπευτήριο, 1954**

**Τ**ο Δρομοκαΐτειο είναι το πρώτο ψυχιατρικό νοσοκομείο της χώρας και ιδρύθηκε προς το τέλος του 19ου αιώνα. Το 1954 λειτουργούσε με 900 κρεβάτια, ήταν ακόμα ίδρυμα ιδιωτικού δικαίου (που σήμαινε ότι μπορούσε να προσλάβει μη Έλληνες υπηκόους). Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου ήταν ο κύριος Μικρουλάκης (σύζυγος της Νέλλης Μικρουλάκη της ΕΛΕΠΑΠ), ενώ διοικητικός διευθυντής ήταν ο Μιχαήλ Μυριδάκης (γνωστός και για την αντιστασιακή του δράση στη διάρκεια της



Γερμανο-Ιταλικής κατοχής) και διευθυντής της Α΄ από τις τρεις κλινικές ήταν ο Ψυχίατρος Γιώργος Λυκέτσος. Ο κ. Λυκέτσος είχε πάει για μετεκπαίδευση στις ΗΠΑ και η εκπαίδευσή του εκεί συμπεριλάμβανε μία επίσκεψη στην διεθνώς πολύ ονομαστή τότε Menninger κλινική στην Topeka της πολιτείας του Kansas. Του έκαναν εντύπωση οι εκτεταμένες υπηρεσίες εργοθεραπείας που συμβάλανε σημαντικά στην αποκατάσταση των ψυχικά ασθενών (η χρήση φαρμακευτικής αγωγής γι' αυτούς τους ασθενείς ήταν πολύ περιορισμένη, ενώ ακόμα χρησιμοποιούσαν ευρύτατα τα ηλεκτροσόκ, την ινσουλινοθεραπεία κλπ.). Παραπονέθηκε ότι δυστυχώς στην Ελλάδα δεν υπάρχουν εκπαιδευμένοι εργοθεραπευτές, οπότε εξεπλάγη ευχάριστα όταν του απάντησαν "η Λίνα Σύρρου μόλις ολοκλήρωσε τρίμηνη κλινική εκπαίδευση εδώ και σκοπεύει μετά το πέρας των σπουδών της να επιστρέψει στην πατρίδα σας". Επιστρέφοντας στην Ελλάδα, μου ζήτησε να εργαστώ στο Δρομοκαΐτειο. Είχα, όμως, ήδη δεχτεί τη θέση της Προϊσταμένης Εργοθεραπείας στο ΚΑΑΠΒ του ΠΙΚΠΑ και περίμενα να ολοκληρωθεί η διαδικασία του διορισμού μου, οπότε του συνέστησα την Patricia Laurencelle, BA, OTR, Associate Professor Εργοθεραπείας στο Πανεπιστήμιο του Kansas στις ΗΠΑ, η οποία είχε έρθει στην Ελλάδα και επιθυμούσε να εργαστεί εδώ. Η Patricia Laurencelle υπήρξε ακαδημαϊκή σύμβουλος μου στο Πανεπιστήμιο του Kansas και της οφείλω την αφοσίωσή μου στο επάγγελμα, όπως και την απόφασή μου να συνεχίσω αργότερα τις σπουδές μου σε μεταπτυχιακό επίπεδο, καθώς και όλες τις σημαντικές πληροφορίες και συμβουλές, τις σχετικές με τον κλάδο μας. Έχει μία ευρεία μόρφωση σε πολλούς τομείς και ήταν πολίτης του κόσμου με την ευρύτερη δυνατή έννοια, ακόμα και πριν ποτέ ταξιδέψει έξω από τη χώρα της. Εφόσον δεν ήξερε την ελληνική γλώσσα τότε, προσφέρθηκα να βοηθήσω έως ότου διοριστώ στην Βούλα. Έτσι, η Patricia Laurencelle, που αργότερα απέκτησε και τον τίτλο PhD από το Πανεπιστήμιο της Μασσαχουσέτης, διορίστηκε αμέσως στο Δρομοκαΐτειο τέλη του 1954 με αρχές του 1955. Ο στόχος της ήταν να οργανώσει ένα ολοκληρωμένο τμήμα εργοθεραπείας, ένα έργο στο οποίο είχε σχεδόν την πλήρη υποστήριξη όλης της διοίκησης του νοσοκομείου. Αποσπάστηκε στο τμήμα της προσωπικό έξι ανδρών και πέντε γυναικών που όλοι τους είχαν εμπειρία με τον ψυχιατρικό ασθενή (δύο ήταν απόφοιτοι της Σχολής Αδελφών Νοσοκόμων του Ερυθρού Σταυρού, άντρες νοσοκόμοι, γυναίκες απόφοιτες οικοκυρικών σχολών κλπ.) και ένας άνδρας γυμναστής με μερική απασχόληση. Πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι είχε γίνει μία πρώτη απόπειρα δημιουργίας τμήματος εργοθεραπείας από την UNRRA μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο και τότε το νοσοκομείο είχε αναλάβει την υποχρέωση να καλύπτει με προσωπικό το τμήμα και τα άλλα έξοδα λειτουργίας του. Η Patricia Laurencelle είχε την

βοήθεια μου με πλήρη απασχόληση, τουλάχιστον για τις αρχές, και ενεργούσα σαν μεταφράστρια στις διάφορες επαφές που είχε, καθώς και στις τακτικές ώρες διδασκαλίας της στην Ψυχιατρική Εργοθεραπεία. Οργάνωσε και δίδαξε Ψυχιατρική Εργοθεραπεία στο επιλεγμένο για το τμήμα της προσωπικό και οργάνωσε μετέχοντας και η ίδια μαζί με όλο το προσωπικό του τμήματος στις διάφορες δραστηριότητες με χαρακτήρα ψυχαγωγίας - αθλητικών και γυμναστικής - κοινωνικοποίησης, είτε στη διάρκεια της ημέρας ή νωρίς το βράδυ και που απευθυνόταν σε άντρες και γυναίκες ασθενείς (εκείνα τα χρόνια οι πτέρυγες του νοσοκομείου ήταν αυστηρά ξεχωριστές για άντρες και γυναίκες. φαρμακευτική αγωγή γι' αυτές τις περιπτώσεις δεν υπήρχε ακόμα και ο φυσικός περιορισμός ήταν σε ημερήσια χρήση για τους πιο ανήσυχους ασθενείς). Οργάνωσε επίσης μία σειρά χειροτεχνιών με στόχο προπαντός την επαγγελματική αποκατάσταση όπως είναι η τυπογραφία, η υφαντική, διάφορες δουλειές γραφείου, μαγειρική, σχέδιο και ζωγραφική και προπαντός αξιοποίησε την μεγάλη αγροτική έκταση του νοσοκομείου. Η πλειοψηφία των νοσηλευομένων εκείνη την εποχή προερχόταν από την επαρχία και τα επαγγέλματά τους αφορούσαν αγροτικές και κτηνοτροφικές εργασίες (πρόβατα, κασίκες, γουρούνια, κότες). Για πρώτη φορά στην ιστορία της ελληνικής ψυχιατρικής άρχισαν μονοήμερες εκδρομές. Το ποσοστό των ασθενών των κλειστών τμημάτων που ασχολιόταν με κάποια δραστηριότητα του τμήματος εργοθεραπείας, έφτανε το 80%. Οι περισσότεροι ασθενείς ήταν χρόνιοι ψυχωσικοί. Οι εσωτερικοί χώροι για οποιαδήποτε δραστηριότητα ήταν πολύ περιορισμένοι, ιδιαίτερα για τους άντρες. Περίπου 150 άντρες απασχολούσε ημερησίως η εργοθεραπεία: αγροτικές ασχολίες περίπου 50, εργασία στα γραφεία και άλλα τμήματα του ιδρύματος περίπου 60, ενώ η μικρή "βιβλιοθήκη" απασχολούσε περίπου 40 άνδρες την ημέρα. Από τις γυναίκες 70-100 περίπου εργάζονταν στους δύο μικρούς χώρους εργοθεραπείας, ενώ όταν ο καιρός το επέτρεπε χρησιμοποιούσαν τις αυλές και τον περιβάλλοντα χώρο των κτηρίων. Η απασχόλησή τους ήταν βασικά επαγγελματική και συμβάλλανε στην συντήρηση του ρουχισμού ασθενών, σεντονιών, κουρτινών κλπ. περίπου 15 γυναίκες δούλευαν σε διάφορα τμήματα, όπως η κουζίνα, η ιματιοθήκη. Ένα πολύ μικρό ποσοστό των γυναικών ασθενών ήταν ικανό ν' ασχοληθεί με λεπτή εργασία, όπως κέντημα, πλέξιμο, ακόμα και υφαντική. Τα αντικείμενα που κατασκεύαζαν οι ασθενείς τα εξέθετε το ίδρυμα και τα πουλούσε στο ετήσιο παζάρι που οργάνωνε. Τέτοιου είδους παζάρια ήταν πολύ του συρμού εκείνη την εποχή, εφόσον προσέφεραν κάποιους πόρους στο τμήμα, αλλά προπαντός προσέφεραν την ευκαιρία να επισκεφθούν το ίδρυμα πολλοί άνθρωποι, συγγενείς - φίλοι των ασθενών, μέχρι πολιτικά στελέχη του Υπουργείου Υγείας και ψυχίατροι. Όλα αυτά τα άτομα είχαν τη δυνατότητα να

επισκεφθούν και να εξοικειωθούν κατά κάποιο τρόπο με το ψυχιατρικό περιβάλλον, τον ψυχιατρικό ασθενή, να έρθουν σε κοινωνική επαφή και να αγοράσουν κάποια αντικείμενα. Ένα απόγευμα την εβδομάδα το τμήμα οργάνωνε κάποια δραστηριότητα σε έναν από τους 13 θαλάμους των αρρώστων. Δύο φορές την εβδομάδα προβάλλονταν ταινίες για μία μικρή ομάδα 200 περίπου αντρών και γυναικών, ενώ τρεις φορές την εβδομάδα γινόταν γυμναστική για συνολικά περίπου 120 ασθενείς. Ως τον Οκτώβριο 1955, δηλαδή σε λιγότερο από ένα χρόνο λειτουργίας του τμήματος εργοθεραπείας, αυτό κάλυπτε περίπου 500 ασθενείς εβδομαδιαίως. Αργότερα όταν τελείωσε η κατασκευή του νέου κτηρίου εργοθεραπείας για άνδρες και προστέθηκαν τέσσερα νέα μέλη στο προσωπικό του τμήματος, όχι μόνο αυξήθηκε ο αριθμός των εξυπηρετούμενων ασθενών, αλλά βελτιώθηκε και η ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών.

### **Δημόσιο Ψυχιατρικό Νοσοκομείο, Δαφνί, 1960**

**Τ**ο Δημόσιο Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Αθηνών στο Δαφνί, με 2000 κρεβάτια εκείνη την εποχή, είχε ένα τμήμα εργοθεραπείας που λειτουργούσε με εθελόντριες του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού έως περίπου το 1957. Η διοίκηση του νοσοκομείου, εφαρμόζοντας το νέο οργανισμό το 1955, διόρισε δύο βοηθούς εργοθεραπείας, απόφοιτες των σειρών εκπαίδευσης εργοθεραπείας του Ερυθρού Σταυρού. Ο νέος αυτός οργανισμός προέβλεπε για τη θέση της Προϊσταμένης πτυχιούχο ξένου πανεπιστημίου, εφόσον δεν υπήρχε σχετική σχολή στη χώρα μας. Το 1960 η Άννα Δεληγιάννη-Πανουή, BS, OTR, επέστρεψε στην Ελλάδα μετά τις σπουδές της στις ΗΠΑ και διορίστηκε σ' αυτή τη θέση ως την παραίτησή της το 1963. Διευθυντής μιας από τις ψυχιατρικές κλινικές του νοσοκομείου ήταν ο Νικόλαος Ρασιδάκης, ψυχίατρος με μετεκπαίδευση στο εξωτερικό. Ήταν και αυτός από τους πρωτοπόρους στην ψυχιατρική αποκατάσταση, όπως και ο Γιώργος Λυκέτσος στο Δρομοκαΐτειο.

### **Σανατόριο Σωτηρία**

**Τ**ο κρατικό αυτό νοσοκομείο απέκτησε για πρώτη φορά τμήμα εργοθεραπείας αμέσως μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο, το οποίο οργάνωσε η UNRRA. Παρ' όλες τις μεγάλες δυσκολίες που αντιμετώπιζε συνεχώς, προπαντός γραφειοκρατικές, συνέχισε να λειτουργεί, κυρίως χάρη στην επιμονή, το πείσμα και τον ενθουσιασμό της Μπήλιως Ο' Caffrey. Τελικά το νοσοκομείο δέχτηκε να προσλάβει δύο βοηθούς εργοθεραπείας με πρώτη την Μαρία Κομνηνού, που βοηθούσαν στο έργο τους εθελόντριες του Ερυθρού Σταυρού. Κατάφεραν να οργανώσουν μία εκτεταμένη υπηρεσία

για 80 περίπου ασθενείς σε ένα πολύ μικρό χώρο που στέγαζε ένα εργαστήριο και μία βιβλιοθήκη. Η φύση αυτής της εξυπηρέτησης ήταν περισσότερο επαγγελματικής αποκατάστασης, παρά καθαρά εργοθεραπευτική. Υπήρχε εκπαίδευση για άνδρες ασθενείς στην βιβλιοδεσία με πολύ καλά αποτελέσματα. Εκείνα τα χρόνια οι χρόνιοι φυματικοί ασθενείς παραμένανε για μεγάλα χρονικά διαστήματα νοσηλευόμενοι, εφόσον δεν είχε ακόμα εφευρεθεί αποτελεσματική φαρμακευτική αγωγή, ενώ η κύρια αντιμετώπιση των προχωρημένων περιπτώσεων ήταν η χειρουργική θώρακος, λοβοτομές κλπ. Με την ανακάλυψη των νέων φαρμάκων για την αντιμετώπιση της φυματίωσης των πνευμόνων, η ασθένεια αυτή έπαυσε να είναι χρόνια και σχεδόν αθεράπευτη, οπότε σταδιακά και το τμήμα εργοθεραπείας έπαψε να λειτουργεί, προπαντός μετά την συνταξιοδότηση της Μαρίας Κομνηνού. Το νοσοκομείο συνεχίζει τη λειτουργία του και σήμερα σε μία μεγάλη, ωραία έκταση με ορισμένα παλιά κτήρια και αρκετά καινούργια και στεγάζει την Πνευμονολογική Κλινική της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Αθήνας. Το 1955 η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας ανέθεσε στην Αμερικανίδα εργοθεραπεύτρια Evelyn Moose OTR, να επισκεφθεί τμήματα εργοθεραπείας στην Ελλάδα. Ο Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας οργάνωσε μία μεγάλη συνεδρίαση με τη συμμετοχή της κυρίας Moose και μου ζητήθηκε να παρευρεθώ σαν μεταφράστρια, κάτι που επανειλημμένα είχα κάνει και με άλλους εκπροσώπους της ΠΟΥ που επισκέπτονταν τη χώρα μας. Στην διάρκεια εκείνης της συνάντησης τονίστηκε με μεγάλη έμφαση η ανάγκη δημιουργίας και λειτουργίας σχολής εργοθεραπείας. Οι παρόντες γιατροί υποστήριξαν με ζέση την ανάγκη που υπήρχε για επαγγελματίες εργοθεραπευτές στα διάφορα νοσοκομεία και κέντρα αποκατάστασης. Αυτή η ανάγκη είχε συχνά αναλυθεί τόσο από τους Έλληνες γιατρούς, όσο και από τους ξένους εμπειρογνώμονες της ΠΟΥ, στις συνεδριάσεις με επίσημους των Υπουργείων τόσο της Υγείας, όσο και της Παιδείας. Συχνά είχε ακουστεί και η άποψη ν' αρχίσει τη λειτουργία της μία κοινή σχολή με δύο κατευθύνσεις, φυσικοθεραπείας και εργοθεραπείας, όπου θα χωρίζονταν οι σπουδές σε κάποιο σημείο της φοίτησης. Οι επαγγελματίες εργοθεραπευτές σπάνια είχαν την ευκαιρία να παρευρεθούν σε τέτοιου είδους συνεδριάσεις και γι' αυτό το λόγο η θέση της Evelyn Moose, που ήταν ταυτόσημη με την δική μας, ήταν πολύ σημαντική: πίστευε κι εκείνη ότι οι δύο ειδικότητες έπρεπε από μιας αρχής να αρχίζουν ξεχωριστά την εκπαίδευσή τους. Τελικά, το 1958 άρχισε να λειτουργεί στην Ελλάδα η πρώτη σχολή Φυσικοθεραπείας στο χώρο του Λαϊκού Νοσοκομείου (όπου ήταν η έδρα της Ορθοπαιδικής Κλινικής του Πανεπιστημίου Αθηνών). Δεν αναφέρθηκε τίποτα για εργοθεραπεία...

### **Νοσοκομείο Ασκληπιείου του Ερυθρού Σταυρού, Βούλα, 1976**

**Η** Μαρία-Μαρκέλλα Κουτζούκη αποφοιτώντας από το Αμερικανικό Κολλέγιο Pierce, στην Αγία Παρασκευή, πήρε μια υποτροφία από την Μπήλιω Ο' Caffrey που κάλυπτε όλα τα έξοδά της για να σπουδάσει εργοθεραπεία στο Dorset House στο Ηνωμένο Βασίλειο, 1973-76. Επιστρέφοντας στην Ελλάδα ανέλαβε Προϊσταμένη στο Τμήμα Εργοθεραπείας στο Νοσοκομείο του Ασκληπιείου του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, στη Βούλα, όπου εργάζεται ακόμα. Αυτό το νοσοκομείο είναι κυρίως για ορθοπεδικές περιπτώσεις (τελευταία λειτουργεί και σαν γενικό νοσοκομείο). είναι το πρώτο νοσοκομείο στη χώρα μας, όπου λειτούργησε Κλινική Φυσικής Ιατρικής και Αποκατάστασης με πρώτο διευθυντή τον Γεώργιο Καραντώνη, ο οποίος πρόσφατα συνταξιοδοτήθηκε. Η Μαρκέλλα Κουτζούκη έδωσε στο τμήμα εργοθεραπείας εντελώς νέο προσανατολισμό, με έμφαση στην αποκατάσταση του ορθοπεδικού ασθενή, σκοπός άλλωστε και του μεγάλου, επιτυχημένου τμήματος φυσικοθεραπείας. Οι ασθενείς παραπέμπονται στο τμήμα της από τους γιατρούς των ορθοπεδικών κλινικών, αλλά οι περισσότεροι προέρχονται από την Κλινική Φυσικής Ιατρικής και Αποκατάστασης.

### **Παγκόσμια Ομοσπονδία Εργοθεραπευτών, 1951**

**Η** Παγκόσμια Ομοσπονδία Εργοθεραπευτών (ΠΟΕ) ιδρύθηκε το 1951 και το πρώτο Συνέδριό της έγινε στο Εδιμβούργο της Σκωτίας το 1954. Μέλη της γίνονται χώρες στις οποίες λειτουργεί σχολή εργοθεραπείας, σύμφωνα με τα δεδομένα και τις απαιτήσεις της Ομοσπονδίας, ενώ ατομικά μέλη γίνονται δεκτά μέλη εθνικών συλλόγων εργοθεραπείας μετά από αίτησή τους. Δόκιμα μέλη της Ομοσπονδίας μπορούν να γίνουν χώρες, όπου λειτουργεί σύλλογος εργοθεραπευτών, αλλά δεν διαθέτουν σχολές της ειδικότητας. Η ΠΟΕ οργανώνει τα παγκόσμια συνέδριά της κάθε τέσσερα χρόνια σε διαφορετική χώρα και ήπειρο κάθε φορά. Είμαι περήφανη που παρακολούθησα το Πρώτο Συνέδριο της ΠΟΕ, μοναδική εκπρόσωπος της Ελλάδας. Μόλις είχα συμπληρώσει τις σπουδές μου στις Ηνωμένες Πολιτείες όπου πήγα με υποτροφία Fulbright στο Πανεπιστήμιο του Kansas, και γυρνώντας στην Ελλάδα σαν OTR και μέλος της Αμερικανικής Εταιρείας Εργοθεραπευτών, καθώς και ατομικό μέλος της ΠΟΕ, παρακολούθησα το Πρώτο Συνέδριο. Στην Ελλάδα με περίμενε μία μακρά, πολύ δύσκολη ορισμένες εποχές, καριέρα, η οποία βέβαια μου προσέφερε συγχρόνως και πάρα πολλές χαρές και ικανοποιήσεις. Τον Απρίλιο 1955 διορίστηκα στο Κέντρο Αποκατάστασης Ανάπηρων Παίδων Βούλας, του ΠΙΚΠΑ (ΚΑΑΠΒ) με πλήρη βέβαια απασχόληση, ενώ συνέχισα με απασχόληση δύο απογευμάτων την εβδομάδα στην

ΕΛΕΠΑΠ. Νωρίτερα, για ορισμένους μήνες βοήθησα την Patricia Laurencelle στο γιγαντιαίο έργο της στο Δρομοκαΐτειο Θεραπευτήριο. Η συμβολή μου συνίστατο να μεταφράζω κυρίως τις διαλέξεις της στο προσωπικό του τμήματος εργοθεραπείας, καθώς και τις συζητήσεις που είχε είτε με την Διοίκηση του νοσοκομείου, είτε με άλλους. Το ΚΑΑΠΒ είχε πολύ καλό εξοπλισμό, προσφορά της UNICEF, και δεχόταν παιδιά από όλη τη χώρα, ηλικίας ως 16 ετών. Το Τμήμα Εργοθεραπείας στεγαζόταν σε δικό μας, ανεξάρτητο, μονοόροφο περίπτερο, ήταν ευρύχωρο, είχε ήλιο και φυσικό φωτισμό. Στο τμήμα εργάζονταν δύο βοηθοί εργοθεραπείας, η Ευαγγελία Τουρνά και η Μίνα Φαρμάκη, απόφοιτες από τις δύο πρώτες εκπαιδευτικές σειρές του Ερυθρού Σταυρού. Οι περισσότεροι ασθενείς είχαν αρρωστήσει από πολιομυελίτιδα, λίγοι είχαν εγκεφαλική παράλυση, ενώ οι υπόλοιποι έπασχαν από άλλες, λιγότερο συχνές ορθοπεδικές ή νευρολογικές παθήσεις. Το πρόγραμμα εργοθεραπείας στόχευε στη βελτίωση της φυσικής, κοινωνικής και πνευματικής τους λειτουργίας. Ξεκινήσαμε την πρώτη προσπάθεια για εκπαίδευση σε δραστηριότητες καθημερινής ζωής με παιδιά που είχαν βαρύτερα προσβληθεί από τις παθήσεις τους. Το Κέντρο εξυπηρετούσε 150 παιδιά, και τα 120 περίπου από αυτά είχαν παραπεμπτικό για εργοθεραπεία. Η παραπομπή ήταν γραπτή από τον θεράποντα ορθοπεδικό γιατρό κι εμείς τηρούσαμε τακτικές σημειώσεις προόδου. Τα μέσα που χρησιμοποιούσαμε ήταν κυρίως παιχνίδια στο ύπαιθρο ή μέσα όταν ο καιρός δεν το επέτρεπε, όπως ποδήλατο με τρεις ρόδες, απλό ποδόσφαιρο, αλλά επίσης υφαντική, κέντημα με χοντρό μαλλί σε χαρτόνι, ξυλουργική, δουλειά με ράφια, δακτυλογράφηση κλπ. Προσφέραμε την δυνατότητα να δανείζονται βιβλία από την υποτυπώδη βιβλιοθήκη μας και κάποιες χειροτεχνίες στα παιδιά που με ιατρική εντολή μένανε στο κρεβάτι. Εγώ συμμετείχα σε όλες τις συναντήσεις της ομάδας αποκατάστασης και στις "κλινικές", όταν ο ορθοπεδικός γιατρός εξέταζε στους θαλάμους νέους ασθενείς ή έλεγχε την πρόοδο των παλιότερων.

### **Κέντρο Αποκατάστασης Ανάπηρων Παίδων - Εργοθεραπεία. Οι Πρώτες Αρχές Επαγγελματικής Αποκατάστασης**

**Τ**ο πρόβλημα της επαγγελματικής αποκατάστασης των μεγαλύτερων παιδιών γινόταν διαρκώς πιο οξύ. Γι' αυτό το λόγο η παιδοψυχίατρος Αργυρώ Αφεντάκη, ο ορθοπεδικός γιατρός Χρυσάνθος Χρυσανθάκης κι εγώ αποφασίσαμε κάτι να κάνουμε..Αρχίσαμε λοιπόν να τοποθετούμε ορισμένα από τα μεγαλύτερα παιδιά μετά από προσεκτική επιλογή και προετοιμασία, δοκιμαστικά στην αρχή, σε διάφορα τμήματα και υπηρεσίες του κέντρου. Ο πρώτος στόχος ήταν να γίνει πρακτικά μία επιλογή των παιδιών

και αξιολόγησή τους και εν συνεχεία ν' αρχίσει η εκπαίδευση. Οι τεχνίτες ή υπεύθυνοι αυτών των τμημάτων γίνονταν οι πρακτικοί δάσκαλοι των παιδιών, πάντα με την δική μας στενή παρακολούθηση και εποπτεία. Μιλάμε για το ξυουργείο, το τσαγκαράδικο, το πλυντήριο, όπου γινόταν και επιδιόρθωση του σκισμένου ή φθαρμένου ρουχισμού. Το κέντρο είχε και δημοτικό σχολείο με μία δασκάλα αποσπασμένη από το Υπουργείο Παιδείας, η οποία δίδασκε το απόγευμα στις διάφορες τάξεις ή δίδασκε ατομικά τα παιδιά που μένανε στο κρεβάτι. Αυτό το σχολείο ήταν δυνατόν να δίνει αναγνωρισμένα πιστοποιητικά σπουδών ή απολυτήριο δημοτικού στα παιδιά που ολοκλήρωναν τη φοίτησή τους. Η διοίκηση του Κέντρου κάποια στιγμή μου ζήτησε να αναλάβω εξ ολοκλήρου αυτό το πρόγραμμα επαγγελματικής αποκατάστασης, κάτι που επιθυμούσα και που μ' ενδιέφερε να συμβάλλω στη λειτουργία του, αλλά που δεν αισθανόμουν εξειδικευμένη, ώστε επίσημα να το αναλάμβανα. Το ενδιαφέρον μου για την επαγγελματική αποκατάσταση έτσι μεγάλωσε και συγκεκριμενοποιήθηκε. Η μεγαλύτερή μου έγνοια όλο αυτό τον καιρό ήταν να πείσω γιατρούς, συναδέλφους, φίλους και άτομα γενικά, μιας και δεν ήταν δυνατόν τότε να μιλήσει κανείς για την "κοινωνία" γενικότερα, ότι η δυνατότητα για ανεξαρτοποίηση στην καθημερινή ζωή ενός βαριά προσβεβλημένου παιδιού ή εφήβου, από την πολιομυελίτιδα π.χ., ήταν εξαιρετικά σημαντική. Σταδιακά κατάλαβα ότι, αντίθετα, πολύ ευκολότερα θα καταλάβαιναν και θα συμβάλλανε όλα αυτά τα άτομα, είτε ήταν επαγγελματίες είτε κρατικές υπηρεσίες, στην αποκατάσταση την επαγγελματική ενός βαριά ανάπηρου ατόμου, που θα μπορούσε κάποια στιγμή να εργάζεται και ν' αμείβεται, να πληρώνει τους φόρους και τις εισφορές του στο κράτος, εκτός απ' το να είναι οικονομικά ανεξάρτητος. Έτσι, κατέληξα στην δύσκολη απόφαση να παραιτηθώ από το ΚΑΑΠΒ και από τη μερική απασχόλησή μου στην ΕΛΕΠΑΠ προς το τέλος του καλοκαιριού 1957.

### **Μεταπτυχιακές Σπουδές στην Επαγγελματική Αποκατάσταση Αναπήρων**

**Π**αρόλο το πολύ υψηλό κόστος, αποφάσισα να συνεχίσω τις σπουδές μου στις ΗΠΑ, επειδή εκεί είχα κάνει τη βασική μου εκπαίδευση στην εργοθεραπεία. Εξάλλου ο τομέας της αποκατάστασης γενικότερα είχε αναπτυχθεί τότε περισσότερο σε εκείνη τη χώρα. Στόχος μου ήταν ένα μεταπτυχιακό Μ.Α. στον Επαγγελματικό Προσανατολισμό και Αποκατάσταση (Vocational Rehabilitation Counseling), σπουδές που προσέφεραν μόνο λίγα πανεπιστήμια εκείνα τα χρόνια. Προαπαιτούμενο ήταν ένα βασικό πτυχίο (BA) στην Ψυχολογία ή στην Κοινωνιολογία. Μετά από αίτησή μου έγινα δεκτή από το Πανεπιστήμιο του Michigan στο Ann Arbor,

όπου και συμπλήρωσα τις σπουδές και πήρα το ΒΑ στην Ψυχολογία. Το Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης προσέφερε ένα διετές πρόγραμμα σπουδών για ΜΑ στον Επαγγελματικό Προσανατολισμό και Αποκατάσταση, στο οποίο και με δέχτηκε. Μπόρεσα και ολοκλήρωσα τις απαιτήσεις σε δώδεκα μήνες, επειδή είχα ήδη εργαστεί στην Ελλάδα σαν εργοθεραπεύτρια, σχεδόν τρία χρόνια. Είχα πάρει εν τω μεταξύ και μία υποτροφία από το νεοϊδρυθέν τότε ίδρυμα για την Αποκατάσταση (World Rehabilitation Fund) και σε αντάλλαγμα εργαζόμουν στο Τμήμα της Συμβουλευτικής Υπηρεσίας του Ιδρύματος Φυσικής Ιατρικής και Αποκατάστασης (Institute of Physical Medicine and Rehabilitation), που είχε ιδρύσει και ήταν διευθυντής του ο γιατρός Howard Rusk. Αυτή η εργασία αναγνωριζόταν από το Πανεπιστήμιο σαν πρακτική άσκηση.

### **Κέντρο Αποκατάστασης Πολιτών Ανάπηρων Ψυχικού (ΚΑΠΑΨ) - Πρόγραμμα Επαγγελματικής Αποκατάστασης για Μικτές Αναπηρίες, 1959**

**Ε**πέστρεψα στην Ελλάδα το φθινόπωρο του 1959 και σχεδόν αμέσως δέχτηκα την θέση της Επαγγελματικής Συμβούλου στην Αποκατάσταση, που μου πρόσφερε ο Σπύρος Θεολόγος, διευθυντής του ΚΑΠΑΨ. Αργότερα μου ζητήθηκε να αναλάβω Προϊσταμένη των Τεχνικών Σχολών που βρίσκονταν κοντύτερα στην Αθήνα και είχαν ιδρυθεί και κατασκευαστεί με χρήματα του ιδρύματος Εγγύς Ανατολής, ενώ την αρχική οργάνωσή τους είχαν αναλάβει διάφοροι Ευρωπαίοι εμπειρογνώμονες, προπαντός Νορβηγοί. Υπήρχαν τμήματα μηχανικών, ηλεκτρολόγων, ξυλουργών-επιπλοποιών, τσαγκάρηδων, ραπτών (για ανδρικά), μοδιστρών (για γυναικεία), πλεκτριών σε πλεκτομηχανές, επιδιορθωτών ρολογιών, τεχνιτών για ορθοπεδικά μηχανήματα. Αυτές οι Τεχνικές Σχολές ήταν οι μοναδικές αναγνωρισμένες από το Υπουργείο Παιδείας για εκπαίδευση ανάπηρων ατόμων στη χώρα, που είχαν απολυτήριο δημοτικού σχολείου (υποχρεωτικό για 6 χρόνια φοίτησης εκείνα τα χρόνια). Το τεχνικό δίπλωμα που παίρνανε οι απόφοιτοι των σχολών, ήταν αναγνωρισμένο από το κράτος. Για τους ανάπηρους που δεν είχαν απολυτήριο δημοτικού υπήρχε η δυνατότητα να ολοκληρώσουν τις σπουδές αυτές παρακολουθώντας τα απογευματινά μαθήματα που δίδασκε δασκάλα που το Υπουργείο Παιδείας είχε αποσπάσει στις σχολές μας. Στα χρόνια που εργάστηκα στο ΚΑΠΑΨ, 1959-1966, ξεκινήσαμε διάφορα νέα προγράμματα στον τομέα της επαγγελματικής αποκατάστασης. Ο Σπύρος Θεολόγος ήταν πραγματικά ένας πολύ εμπνευσμένος και κινητοποιημένος στην Αποκατάσταση, άνθρωπος. Ένα από τα προγράμματά μας αφορούσε χρόνιους λεπρούς ασθενείς, οι οποίοι ακόμα "νοσηλεύονταν" στο Νοσοκομείο Λοιμωδών Νόσων, στην Αγία Βαρβάρα. Το Νοσοκομείο



αυτό πρόσφερε σιωπηρώς στέγη και τροφή στους ασθενείς, που είχαν ολοκληρώσει την θεραπευτική αγωγή με τα νέα τότε φάρμακα. Εκείνη την εποχή γνωρίζαμε ότι η λέπρα ήταν χρόνια νόσος, η οποία δεν μεταδιδόταν, γεγονός που ορισμένοι, ακόμα και δερματολόγοι και η κοινωνία γενικότερα βέβαια, δεν το δεχόταν. Οργανώσαμε μία Επιτροπή, λοιπόν, από τον κύριο Θεολόγο, τον εαυτό μου, την κοινωνική λειτουργό και την Άννα Τσουκάτου ΟΤΡ, Προϊσταμένη του Τμήματος Εργοθεραπείας και προσφερθήκαμε εθελοντικά να επισκεπτόμαστε, να συμβουλευόμαστε και να βοηθήσουμε αρκετούς ασθενείς να εκπαιδευτούν ή να τοποθετηθούν σε εργασία ή ν' αρχίσουν τη δική τους μικρή επιχείρηση. Επίσης, εκείνα τα χρόνια, ο Ψυχίατρος Νίκος Ρασιδάκις, διευθυντής μιας από τις κλινικές του Δημόσιου Ψυχιατρείου στο Δαφνί, είχε μετεκπαιδευτεί στο Ηνωμένο Βασίλειο και ήταν πολύ προοδευτικός στην Αποκατάσταση του ψυχικά αρρώστου. Δέχτηκε, λοιπόν, και ο Ν. Ρασιδάκις να συμμετάσχει στην ομάδα Αποκατάστασης που είχαμε συστήσει και που την αποτελούσαν ο Σπύρος Θεολόγος, η Ψυχολόγος Μαρία Φατούρου, η Άννα Τσουκάτου ΟΤΡ, η κοινωνική λειτουργός Σόνια Φραγκογιαννοπούλου κι εγώ. Στόχος της ομάδας αυτής ήταν να προσφερθούν οι απαραίτητες υπηρεσίες, όπως επαγγελματικός προσανατολισμός, πρακτική αξιολόγηση από το Τμήμα Εργοθεραπείας, εκπαίδευση στις δικές μας τεχνικές σχολές ή αλλού, και/ή τοποθέτηση σε εργασία ορισμένων, επιλεγμένων ψυχιατρικά ασθενών μαζί με τους δικούς μας ορθοπεδικά ανάπηρους. Οι ψυχιατρικοί ασθενείς προέρχονταν από την Ψυχιατρική Κλινική του Δημόσιου Ψυχιατρείου, της οποίας διευθυντής ήταν ο Νίκος Ρασιδάκις, και τους μεταφέραμε σε καθημερινή βάση από το Δαφνί στο Ψυχικό. Το πρόγραμμα αυτό ήταν τόσο επιτυχημένο, ώστε αποφασίσαμε να το επεκτείνουμε και σε ορισμένους τυφλούς (κυρίως ανάπηροι από το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο και προπαντός του Εμφυλίου), που φιλοξενούνταν σε μία μικρή Στέγη Τυφλών στους Αμπελόκηπους. Επίσης, σύντομα αρχίσαμε συνεργασία με το τότε Ίδρυμα Κωφαλάλων στους Αμπελόκηπους, όπου διευθυντής ήταν ο Βασίλης Λαζανάς, που έβλεπε πολύ θετικά την προσπάθεια αυτή. Ορισμένα από τα κουφά αγόρια αυτού του ιδρύματος επιλέχθηκαν, και μετά από τον επαγγελματικό προσανατολισμό τους φοίτησαν στις τεχνικές μας σχολές. Η Άννα Τσουκάτου και το τμήμα της κάνανε "πρακτική" αξιολόγηση των ασθενών που τους παραπέμπαμε για γενικές ή πιο ειδικές ικανότητες. Αυτό το πρόγραμμα αποδείχτηκε ιδιαίτερα πετυχημένο και είχε βασιστεί στην θεωρία που είχε αναπτύξει το Ινστιτούτο Ανάπηρων (Institute for the Rehabilitation of Crippled and Disabled) της Νέας Υόρκης. Αυτή την ιδέα για την επαγγελματική αποκατάσταση την είχαμε πρώτα δοκιμάσει πειραματικά στο Κέντρο Αποκατάστασης Ανάπηρων Παίδων στη Βούλα. Ο Σπύρος

Θεολόγος, σαν εμπειρογνώμονας πια της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας στην Αποκατάσταση Ανάπηρων, υπηρέτησε στην Μαλαισία και σε άλλες χώρες της Άπω Ανατολής παίρνοντας άδεια από το νέο Εθνικό Κέντρο Αποκατάστασης Ανάπηρων (στο οποίο εξελίχθηκε το γνωστό μας ΚΑΠΑΨ). Λίγα χρόνια αργότερα, αφού γύρισε στην Ελλάδα, πέθανε στην Αθήνα στις 19 Φεβρουαρίου 1994.

### **Ακαδημαϊκή Διδασκαλία και Καριέρα, Επαγγελματικός Προσανατολισμός 1966-76**

**Τ**ο 1966 παραιτήθηκα από το ΚΑΠΑΨ, επειδή δεν ήθελα να εργάζομαι στον ίδιο χώρο με τον άντρα μου, και δέχτηκα πρόταση της Ήβης Οικονομίδου, Προϊσταμένης της Σχολής Κοινωνικής Εργασίας του Κολλεγίου Deree για πλήρη απασχόληση. Αυτή ήταν η μόνη σχολή για κοινωνική εργασία στη χώρα, και έδινε ΒΑ πτυχίο στις απόφοιτες (μόνο γυναίκες) για πολλά χρόνια, γι' αυτό το λόγο και είχε αναγνωριστεί από το Ελληνικό κράτος σαν σχολή ανώτερης βαθμίδας. Οι ευθύνες που ανέλαβα σ' αυτή την ακαδημαϊκή θέση κάλυπταν αξιολογική συνέντευξη με τις υποψήφιες σπουδάστριες, διδασκαλία, ενεργή συμμετοχή στις συνεδριάσεις των καθηγητών της Σχολής και στις αλλαγές στο πρόγραμμα σπουδών, τοποθέτηση και παρακολούθηση των σπουδαστριών στα διάφορα πλαίσια για την πρακτική τους άσκηση κλπ. Τα χρόνια της απασχόλησής μου στο Κολλέγιο Deree ήταν πολύ ευχάριστα και εξαιτίας του φυσικού περιβάλλοντος (ωραία, καινούργια κτήρια, κεντρική θέρμανση, καθαριότητα όλων των χώρων - δηλαδή "πολυτέλειες" που δεν υπήρχαν στο ΚΑΠΑΨ, το οποίο στεγαζόταν σε μία παλιά, επιτεταγμένη από το στρατό, έπαυλη στο Ψυχικό και σε στρατιωτικά tolls, απομεινάρια του παγκόσμιου πολέμου, στον υπαίθριο χώρο του παλιού κήπου για χρήση γραφείων, αλλά και θαλάμων). Επίσης, μεγάλη ικανοποίηση ήταν και το ομαδικό πνεύμα και η σύμπνοια που υπήρχε μεταξύ των συναδέλφων, οι οποίοι ήταν κοινωνικοί λειτουργοί. Θεωρώ περιττό να επεκταθώ στο μεγάλο όφελος που μου προσέφερε αυτή η συνεργασία με συναδέλφους που είχαν τις γνώσεις, αλλά και την πείρα της οργάνωσης και λειτουργίας ενός εκπαιδευτικού προγράμματος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η πείρα που απέκτησα ήταν πράγματι, όπως αποδείχτηκε αργότερα, πολύτιμη. Στη διάρκεια όμως της χούντας άρχισαν να λειτουργούν τα πρώτα ΚΑΤΕ, Κέντρα Ανώτερης Τεχνικής Εκπαίδευσης, τα οποία αργότερα εξελίχθηκαν στα σημερινά Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, ΤΕΙ. Υπήρχε προοπτική οι Σχολές Επαγγελματιών Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας να συμπεριλάβουν και την εκπαίδευση κοινωνικών λειτουργών, οπότε θα κλείνανε οι άλλες, ιδιωτικές ή κρατικές σχολές κοινωνικής εργασίας. Η διοίκηση του Κολλεγίου Deree αποφάσισε τότε να κλείσει σταδιακά η Σχολή Κοινωνικής Εργασίας.

Εκείνη, περίπου, την εποχή οι μαθήτριες που αποτελούσαν την αυτοδιοίκηση του Ελληνικού εξατάξιου γυμνασίου του Pierce College, ζήτησαν από την διοίκηση του σχολείου υπηρεσίες επαγγελματικού προσανατολισμού. Πρέπει να σημειωθεί ότι το ελληνικό γυμνάσιο και το λεγόμενο Κολλεγιακό, δηλαδή το Deree College, είχανε κοινό Διοικητικό Συμβούλιο. Αποφασίστηκε, λοιπόν, αφού είχα ερωτηθεί, να μου προτείνουν να παραμείνω με πλήρη απασχόληση, μοιράζοντας το χρόνο μου στα δύο εκπαιδευτικά ιδρύματα, πρόταση που ευχαρίστως δέχτηκα. Κατέληξα, βέβαια, τελικά να εργάζομαι με πλήρη απασχόληση στο γυμνάσιο Pierce, μία εποχή που άρχισαν να συζητάνε και στην Ελλάδα για επαγγελματικό προσανατολισμό. Σύντομα οι Σύλλογοι Γονέων δύο ιδιωτικών σχολείων, της Hill που λειτουργούσε μόνο για κορίτσια το Γυμνάσιο τότε, και της Γερμανικής Σχολής στην Ελλάδα, ζήτησαν να προσφέρω υπηρεσίες επαγγελματικού προσανατολισμού στα παιδιά των 2-3 τελευταίων τάξεων του τότε εξατάξιου γυμνασίου, με μερική απασχόληση βέβαια. Επίσης, πρέπει να πω ότι μετά το 1959, όταν γύρισα με το MA πτυχίο στον επαγγελματικό προσανατολισμό, στην αποκατάσταση, η ΕΛΕΠΑΠ μου ζητούσε για πολλά χρόνια να κάνω επαγγελματικό προσανατολισμό στα παιδιά που θα αποφοιτούσαν από την έκτη τάξη του δημοτικού σχολείου τους τελευταίους μήνες της φοίτησής τους. Πρέπει να θυμίσουμε ότι η τεχνική εκπαίδευση τότε προσφερόταν σε απόφοιτους δημοτικού σχολείου. Γύρω στο 1974 πέρασε από τη Βουλή των Ελλήνων ένας νόμος που καθιέρωνε την εισαγωγή του επαγγελματικού προσανατολισμού σε όλα τα κρατικά σχολεία στα τελευταία τρία χρόνια του Λυκείου. Τότε έγινε υποχρεωτική η φοίτηση για 9 χρόνια, δηλαδή έξι δημοτικό και τρία γυμνάσιο. Στο τέλος του 1974 η σύμβασή μου με το Deree - Pierce Κολλέγιο έληξε και δεν ανανεώθηκε. Το Ίδρυμα Κοινωνικής Εργασίας, το ΙΚΕ, λειτουργούσε τότε ένα πρόγραμμα κοινοτικής εργασίας στα Πετράλωνα, και οι κοινωνικές υπηρεσίες του δέχτηκαν μέσω της συνεργασίας που είχαν με τα σχολεία της περιοχής, αίτημα για επαγγελματικό προσανατολισμό. Η οργάνωση του ΙΚΕ μου ζήτησε να αναλάβω αυτό το πρόγραμμα για τα 2-3 Λύκεια της περιοχής. Στα λίγα χρόνια που λειτούργησε αυτό το πρόγραμμα συνεργάστηκα στενά με το Υπουργείο Εργασίας, που είχε δείξει ενδιαφέρον για τον τομέα του επαγγελματικού προσανατολισμού, προσπαθώντας να δημιουργηθεί μία κεντρική υπηρεσία μέσα στο Υπουργείο που θα περιελάμβανε και την εκπαίδευση προσωπικού. Ήρθανε τότε ορισμένοι ειδικοί από χώρες του εξωτερικού, προπαντός Γάλλοι, μέσω της Παγκόσμιας Οργάνωσης Εργασίας (το γνωστό ILO). Συνεργαστήκαμε στενά τότε και με το Υπουργείο Παιδείας (το οποίο είχε την ευθύνη της υλοποίησης του νόμου που είχε περάσει, αλλά δεν διέθετε ειδικευμένο προσωπικό). Οι πρώτες σπουδάστριες της μοναδικής εκπαιδευτικής

σειράς του Υπουργείου Εργασίας που επιλέχτηκαν να την παρακολουθήσουν ήταν απόφοιτες του Degree College, κυρίως κοινωνικοί λειτουργοί, αλλά επίσης ψυχολόγοι και κοινωνιολόγοι (με πτυχία BA). Μέχρι σήμερα πάντως δεν προσφέρεται στην χώρα μας εκπαίδευση για επαγγελματικό προσανατολισμό και, ασφαλώς, πολύ λιγότερο για ειδικό επαγγελματικό προσανατολισμό (για ανάπηρους όλων των κατηγοριών).

## Ελληνική Εταιρεία Εργοθεραπείας, 1962

**Μ**ε την επιστροφή μου στην Ελλάδα, τόσο το 1954 όσο και το 1959, μία από τις κύριες έννοιές μου ήταν η ίδρυση ενός συλλόγου εργοθεραπείας σύμφωνα με τα δεδομένα της Παγκόσμιας Ομοσπονδίας Εργοθεραπείας, του οποίου ο κύριος σκοπός θα ήταν η ίδρυση σχολής. Με την επιστροφή στην Ελλάδα και της Σοφίας Δούμα-Ανέστη νωρίς το 1960, ήταν εφικτή η ίδρυση ενός συλλόγου, ο οποίος σύμφωνα με τους ελληνικούς νόμους έπρεπε να διαθέτει 21 ιδρυτικά μέλη. Ζητήσαμε, λοιπόν, και δέχτηκαν να γίνουν μέλη, εκτός από την Ρούλα Γρηγοριάδου και εμάς τις 2 ΟΤΡ's, η Μπήλιω Ο' Caffrey, ένας αριθμός βοηθών εργοθεραπευτριών που είχαν τοποθετηθεί σε θέσεις εργασίας σε τμήματα εργοθεραπείας στα διάφορα νοσοκομεία, καθώς και κάποιοι γιατροί, όπως ο Γεώργιος Καραντώνης (φυσική ιατρική και αποκατάσταση), ο Απόστολος Καββαδίας (ορθοπαιδικός), ο Σπύρος Θεολόγος (διοικητικός διευθυντής του ΚΑΠΑΨ και αργότερα εμπειρογνώμονας στην αποκατάσταση του ΠΟΥ), η Νίτσα Διαμαντίδου (φυσικοθεραπεύτρια PTR, η οποία συνταξιοδοτήθηκε από την ΕΛΕΠΑΠ το 1986). Η Σοφία Ανέστη κι εγώ μεταφράσαμε στα αγγλικά το καταστατικό του Ελληνικού Συλλόγου Εργοθεραπείας (Hellenic OT Association, HOTA) και το στείλαμε στην ΠΟΕ. Εκείνη την εποχή ήρθε στην Ελλάδα, απεσταλμένη από την ΠΟΕ, η Constance Owens, διευθύντρια της σχολής εργοθεραπείας του Dorset House, για να μας συμβουλευσει για το καταστατικό του συλλόγου. Η Σοφία κι εγώ περάσαμε πολλές ώρες μαζί της κάνοντας διάφορες διορθώσεις, προσθέσεις, αλλαγές κλπ., είτε στο ξενοδοχείο της στην Πλάκα, είτε στα σπίτια μας, συζητώντας και εξηγώντας κάποιες ιδιαιτερότητες που υπήρχαν στην χώρα μας. (Για παράδειγμα ο τίτλος του Συλλόγου μας θέλαμε να έχει το όνομα της ειδικότητας, εφόσον στην ελληνική γλώσσα υπάρχει αρσενικό και θηλυκό γένος κι εμείς επιθυμούσαμε η σχολή που κάποτε θα δημιουργούσαμε να δέχεται και άντρες. Πρέπει να θυμόμαστε ότι τότε οι σχολές του Ηνωμένου Βασιλείου και των ΗΠΑ δέχονταν σχεδόν αποκλειστικά γυναίκες). Αφού γίνανε οι απαραίτητες αλλαγές και διορθώσεις, υποβλήθηκε και στα ελληνικά δικαστήρια το καταστατικό, το οποίο εγκρίθηκε το 1962. Τότε ο Σύλλογός μας έγινε δόκιμο μέλος της ΠΟΕ, ενώ πρώτος στόχος ήταν η ίδρυση σχολής. Στο μεταξύ η

Άννα Δεληγιάννη - Πανουή ΟΤΡ, ΒΑ επέστρεψε από τις ΗΠΑ και ουσιαστικά οι τρεις μας αρχίσαμε να σχεδιάζουμε ένα τριετές πρόγραμμα σπουδών, σύμφωνα με τα δεδομένα της ΠΟΕ. Το υποβάλαμε σε διάφορα Υπουργεία, όπως το Υγείας, Παιδείας, Δικαιοσύνης (ενδιαφερόμασταν να οργανώσουμε προγράμματα εργοθεραπείας σε φυλακές και αναμορφωτικά ιδρύματα), αλλά δεν λάβαμε καμία απόκριση. Παρ' όλες τις ενέργειές μας, η σχολή εργοθεραπείας δεν ιδρύθηκε και στη διάρκεια της δικτατορίας 1967-74 βγήκε ένας νόμος σύμφωνα με τον οποίο όλοι οι σύλλογοι, όμιλοι, συνδικάτα κλπ. σταματούσανε τη λειτουργία τους, "κλείνανε" με άλλα λόγια. Όσοι ενδιαφέρονταν να συνεχίσουν τις δραστηριότητές τους, έπρεπε να υποβάλουν νέες αιτήσεις. Εκείνα τα χρόνια, από τα 21 ιδρυτικά μέλη του Συλλόγου Εργοθεραπείας, ορισμένα είτε είχαν ξεκινήσει ή συνεχίζανε την καριέρα και την επαγγελματική τους ζωή, ακόμα και σε τομείς άλλους από την ειδικότητά τους, είτε απλώς δεν είχαν ενδιαφέρον κανένα να υποβάλουν εκ νέου αίτηση για το σύλλογό μας. Έτσι, η Ελληνική Εταιρεία Εργοθεραπείας κάποια στιγμή έπαυσε να υπάρχει, ενώ η ΠΟΕ διέκοψε την αναγνώρισή της ως δόκιμου μέλους, πράγμα που σήμαινε ότι η εργοθεραπεία δεν υπήρχε ούτε μέσα στην Ελλάδα, αλλά ούτε και στην Παγκόσμια Ομοσπονδία Εργοθεραπείας! Παρ' όλα αυτά, στη διάρκεια εκείνης της δικτατορίας, η Σοφία Δούμα-Ανέστη, η Άννα Δεληγιάννη-Πανουή κι εγώ, αποφασίσαμε να κάνουμε ένα νέο πρόγραμμα τριετούς φοίτησης, σύμφωνα πάλι με τα πιο πρόσφατα δεδομένα και απαιτήσεις της ΠΟΕ για τη λειτουργία σχολής εργοθεραπείας. Λάβαμε υπόψη μας τότε και διάφορα προγράμματα σπουδών από σχολές του εξωτερικού που ζητήσαμε. Αποφασίσαμε να πλησιάσουμε "σημαντικά" πρόσωπα που κατείχαν θέσεις-κλειδιά και συμβάλαμε στην οργάνωση μιας άτυπης επιτροπής στην οποία αντιπροσωπεύονταν διάφοροι τομείς, όπως ψυχιατρική, ορθοπαιδική, παιδιά με νοητική υστέρηση κλπ. Αυτή την ομάδα τελικά την αποτελούσαν μέλη που αντιπροσώπευαν διάφορες ειδικότητες της αποκατάστασης ή ιδρύματα που χρειαζόνταν εκπαιδευμένους εργοθεραπευτές και άρα, ενδιαφέρονταν για την ίδρυση μιας τέτοιας σχολής. Τα άτομα που συμμετείχαν σ' αυτή την ομάδα ήταν η παιδοψυχίατρος Μαρία Μανωλοπούλου-Βαρελτζίδου διευθύντρια του ιδρύματος Θεοτόκος, ο Σπύρος Θεολόγος διευθυντή του ΚΑΠΑΨ, ο Γεώργιος Καραντώνης ιατρικός διευθυντής της Κλινικής Φυσικής Αποκατάστασης στο Ασκληπιείο του Ερυθρού Σταυρού, η Μυρτώ Κοντοσταύλου πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΛΕΠΑΠ, η Νίτσα Διαμαντίδου PTR, ένας αντιπρόσωπος της πρόσφατα νέας τότε Εταιρείας Προστασίας Σπαστικών και παρ' όλο που δεν παρίστατο είχαμε την πλήρη υποστήριξη του Ψυχιάτρου Νίκου Ρασιδάκι διευθυντή κλινικής στο Δημόσιο Ψυχιατρείο. Συναντηθήκαμε αρκετές φορές,

συμφωνήσαμε σε ένα σχέδιο δράσης, το οποίο συνίστατο στο να δώσουμε ένα σχετικό υπόμνημα και το ζετές πρόγραμμα σπουδών σε οποιοδήποτε άτομο μπορούσαμε, που ενδιαφερόταν ή σε οποιαδήποτε κρατική υπηρεσία ή σε υπουργεία κλπ. Δεν μάθαμε ποτέ τίποτα, δεν ακούσαμε καμία αντίδραση και για μια φορά ακόμα δεν είχαμε πετύχει το στόχο μας...

### **Η Πρώτη Σχολή Εργοθεραπείας, Αιγάλεω - Αθήνα, 1977**

**N**ωρίς το φθινόπωρο του 1977 εμφανίστηκε μία ανακοίνωση στις ημερήσιες εφημερίδες, ότι τα σημερινά Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, τότε τριετούς φοίτησης ανώτερης βαθμίδας, ζητούσαν άτομα για να διδάξουν εργοθεραπεία! Αμέσως υπέβαλα αίτηση για μερική απασχόληση σαν ωρομίσθια, αλλά στάθηκε αδύνατο ν' ανακαλύψω πώς θα λειτουργούσε το νέο αυτό τμήμα της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας (ΣΕΥΠ), ποιό ήταν το συνολικό πρόγραμμα σπουδών κλπ. Σε κάποια από τις επισκέψεις μου στο Υπουργείο Παιδείας κατόρθωσα να συναντήσω τον Γενικό Γραμματέα κύριο Χατζηϊωάννου, στον οποίο υπέβαλα κάποιες σημαντικές ερωτήσεις, οπότε εκείνος άνοιξε ένα συρτάρι του γραφείου του και μου έδειξε το πρόγραμμα σπουδών που εμείς -της ανεπίσημης επιτροπής που είχαμε συστήσει στα χρόνια της χούντας, οι τρεις ΟΤΡ's με τα ονόματά μας στο τέλος- είχαμε ετοιμάσει και στείλαμε σε διάφορους αποδέκτες! Η έκπληξή μου ήταν λογική και αναμενόμενη, ενώ δεν ήταν διόλου λογικά όσα ακολούθησαν σχετικά με την οργάνωση και λειτουργία αυτού του προγράμματος... Το προσωπικό της ΣΕΥΠ απαρτιζόταν κυρίως από γιατρούς και μόνο 2-3 άτομα δεν ήταν γιατροί: οι προϊστάμενοι των Τμημάτων Νοσηλευτικής και Φυσικοθεραπείας που ήταν απόφοιτοι των υπάρχοντων τότε τριετών σχολών, κι εγώ που δεν ήμουν ακόμα τακτικό μέλος του διδακτικού προσωπικού. Προϊστάμενος του Τμήματος Εργοθεραπείας ήταν ο κ. Κωνσταντίνος Τσόχας, γιατρός παθολόγος, ο οποίος από μιας αρχής έδειξε πνεύμα συνεργασίας, λέγοντάς μου λίγο-πολύ ότι γνωρίζοντας ο ίδιος πολύ λίγα για την ειδικότητά μας, θα μπορούσα να διεκπεραιώσω εγώ όλη τη δουλειά και θα με υποστήριζε, αρκεί να μην ξέφευγαν οι ενέργειές μου από κάποια λογικά όρια. Αμέσως μετά την είδηση της επικείμενης λειτουργίας της σχολής, ειδοποίησα την Σοφία Δούμα-Ανέστη και την Άννα Δεληγιάννη-Πανουή, λέγοντάς τους τα νέα, και τους ζήτησα στην πρώτη μας συνάντηση να ετοιμαστούν να διδάξουν ορθοπεδική και ψυχιατρική εργοθεραπεία αντίστοιχα, μόλις οι πρώτοι σπουδαστές θα φτάνανε στο δεύτερο και τρίτο εξάμηνα σπουδών. Ήρθαμε σ' επαφή με τη Μαρκέλλα Κουτζούκη ζητώντας τη βοήθειά της. Εκείνη την εποχή οι τρεις εκείνες θεραπεύτριες είχαν δουλειές με

πλήρη απασχόληση σε διαφορετικό τομέα η καθεμιά τους, ενώ εγώ ήμουν η μόνη με πτυχίο Masters στον Επαγγελματικό Προσανατολισμό Αναπήρων και χωρίς πλήρη απασχόληση. Αυτή η διαφοροποίηση εξειδίκευσης και επαγγελματικής εμπειρίας των τεσσάρων μας ήταν ιδανική για την λειτουργία και διδασκαλία για μια τέτοια σχολή, τόσο από πλευράς κοινής λογικής, όσο και σύμφωνη με τις συστάσεις της ΠΟΕ. Η Berendean Anstice, βρετανίδα εργοθεραπεύτρια, μας επισκέφθηκε εκπροσωπώντας την Επιτροπή Εκπαίδευσης της ΠΟΕ, με στόχο να συζητήσει μαζί μας και να μας συμβουλευτεί για την λειτουργία του τμήματός μας. Συναντήθηκε επίσης με τον Διευθυντή της Σχολής Επαγγελματών Υγείας και Πρόνοιας, και είχε την ευκαιρία να συζητήσει και με μία ομάδα σπουδαστών μας σχετικά με τις νέες, σύγχρονες κατευθύνσεις που ανοίγονταν για το επάγγελμά μας (το εμπόδιο της ξένης γλώσσας ήταν σοβαρότερο εκείνα τα χρόνια). Κατά τα πρώτα χρόνια λειτουργίας το Τμήμα μας από ανεξάρτητο έγινε κατεύθυνση του Τμήματος Φυσικοθεραπείας, προϊστάμενος του οποίου ήταν ο ορθοπεδικός γιατρός Δημήτρης Καζαμίας. Ευτυχώς ήταν της ίδιας άποψης με μας και συνέβαλε στις προσπάθειές μας, ώστε το Τμήμα μας να ξαναγίνει πάλι ανεξάρτητο, ώστε από την αρχή οι σπουδαστές να γίνονται δεκτοί σ' αυτό μετά τις εισαγωγικές εξετάσεις για τα Τ.Ε.Ι. Για τα πρώτα τρία χρόνια δεν είχα γραφείο, και μετά με δέχτηκαν δύο συνάδελφοι στο δικό τους. Οι κτηριακές εγκαταστάσεις στο Αιγάλεω, παρ' όλο που δεν ήταν παλιές, δεν ήταν σε καλή κατάσταση από πλευράς συντήρησης και οπωσδήποτε ανεπαρκείς για το μεγάλο αριθμό σπουδαστών και εκπαιδευτικού προσωπικού. Εργαζόμουν πια με πλήρες ωράριο, δίνοντας και πολλές ώρες στο σπίτι, εφόσον έπρεπε να καλύπτω και όλη τη γραφειοκρατική δουλειά του Τμήματος. Μετά το δεύτερο χρόνο λειτουργίας διέθεσαν για το Τμήμα μας μία γραμματέα με μερική απασχόληση. Όταν, επιτέλους, προκηρύχτηκε η κενή θέση Καθηγητού Εργοθεραπείας, υπέβαλα αίτηση, καθώς και ένας γιατρός ψυχίατρος! Τελικά, το Συμβούλιο της ΣΕΥΠ επέλεξε εμένα γι' αυτή τη μόνιμη θέση, στις αρχές του 1981. Την ίδια περίπου εποχή μεταφέρθηκε το Τμήμα μας σε ένα νοικιασμένο κτήριο που βρισκόταν επί της Λεωφόρου Καβάλας και Μητροδώρου, όπου τουλάχιστον είχαμε χώρο για ένα κοινό γραφείο, και αίθουσες για διδασκαλία. Ο αριθμός των σπουδαστών που γίνονταν δεκτοί στο Τμήμα, κυμαινόταν μεταξύ 40-50 κάθε εξάμηνο, δηλαδή το χρόνο είχαμε περίπου 100 νέους φοιτητές, άνδρες και γυναίκες. Έπρεπε να είχαν συμπληρώσει τα 12 χρόνια πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και να είχαν περάσει επιτυχώς τις εισιτήριες πανελλήνιες εξετάσεις. Το διδακτικό προσωπικό, εκτός από μένα, αποτελούσαν οι: Σοφία Δούμα-Ανέστη BS, OTR, η οποία εργαζόταν με πλήρη απασχόληση για πολλά χρόνια με ορθοπεδικά-νευρολογικά ανάπηρα παιδιά στην

ΕΛΕΠΑΠ, η Άννα Δεληγιάννη-Πανουή BS, OTR εργαζόταν με πλήρη απασχόληση στο Κέντρο Ημέρας του Κέντρου Ψυχικής Υγείας και είχε σχεδόν αποκλειστική εμπειρία με ψυχιατρικές περιπτώσεις, και η Μαρκέλλα Κουτζούκη με πλήρη απασχόληση στο Ασκληπιείο Βούλας για ορθοπεδικά ανάπηρους ενήλικες. Και οι τρεις άρχισαν την διδασκαλία δίνοντας λίγες ώρες αρχικά την εβδομάδα για θεωρητική διδασκαλία, αρχίζοντας το 1978 και 1979, αλλά οι ανάγκες του Τμήματος αυξάνονταν. Μην έχοντας εργοθεραπευτές για την εποπτεία της κλινικής και πρακτικής άσκησης των σπουδαστών μας, δίναμε και οι τέσσερις μας αναγκαστικά πολλές έξτρα ώρες για εποπτεία και για συνεδριάσεις. Αυτές οι συνεδριάσεις διαρκούσαν ατέλειωτες ώρες, απαιτούσαν σκληρή δουλειά, σκέψη και φαντασία. Παρ' όλο που ουσιαστικά εγώ είχα την ευθύνη του προγράμματος αρχικά από τον κ. Τσόχα μέχρις ότου έγινα προϊσταμένη του Τμήματος, τις καίριες αποφάσεις τις παίρναμε πάντα από κοινού και οι τέσσερις. Ο τρόπος δουλειάς και οι απαιτήσεις της ήταν ιδιαίτερα κουραστικές για τις τρεις συναδέλφους, οι οποίες είχαν και τις δικές τους επαγγελματικές υποχρεώσεις πλήρους απασχόλησης. Έτσι, αποφάσισαν να διακόψουν τη συνεργασία τους με το Τμήμα, μιας και φάνηκε επίσης ότι δεν υπήρχε ελπίδα να δημιουργηθούν νέες θέσεις γι' αυτές στη Σχολή. Συμφώνησαν όμως να μείνουν ως του Ιουλίου 1986, επειδή μου είχε δοθεί μία υποτροφία Fulbright για έρευνα το εαρινό εξάμηνο, Φεβρουάριο - τέλος Μαΐου 1986, ώστε να ενημερωθώ για την τρέχουσα ακαδημαϊκή εργασία στον κλάδο μας. Παρακολούθησα τον τρόπο λειτουργίας του μεταπτυχιακού προγράμματος στο Πανεπιστήμιο Columbia της Νέας Υόρκης, όπου είχα την ευτυχή ευκαιρία να συνεργαστώ στενά με την Dr Barbara Neuhaus, Διευθύντρια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Εργοθεραπείας. Με βοήθησε να μάθω πολλά πράγματα και να ενημερωθώ στις νέες εξελίξεις του επαγγέλματός μας. Προγραμμάτισε και οργάνωσε μία σειρά συνεντεύξεων και επισκέψεων σε άλλες Πανεπιστημιακές Σχολές Εργοθεραπείας στην περιοχή. Συμμετείχα στις συνεδριάσεις του προσωπικού στο Πανεπιστήμιο Columbia, επισκέφτηκα διάφορες υπηρεσίες όπου οι φοιτήτριες κάνανε την άσκησή τους. Ήταν πραγματικά ένα πολύ γεμάτο εξάμηνο με πολλές ικανοποιήσεις. Είχα, επίσης, την ευκαιρία να κάνω διάφορες επαφές για πιθανές μελλοντικές τοποθετήσεις, επιλεγμένων σπουδαστών ή αποφοίτων μας για μεταπτυχιακές σπουδές. Επιστρέφοντας στην Ελλάδα, η νέα σχολική χρονιά άρχισε χωρίς την άμεση βοήθεια των παλιών συναδέλφων, οι οποίες όμως συνέχιζαν να συνεργάζονται εποπτεύοντας σπουδαστές που τοποθετούσε η σχολή στα πλαίσια εργασίας τους για πρακτική ή κλινική άσκηση. Είχαμε αποφασίσει από την αρχή της λειτουργίας της σχολής, να αναθέσουμε μέρος της εποπτείας σε επιλεγμένους συναδέλφους άλλων ειδικοτήτων, όπως είναι οι κοινωνικοί



λειτουργοί και οι ειδικοί παιδαγωγοί που εργάζονταν σε παρόμοια πλαίσια, αλλά είχαν καλή εκπαίδευση εδώ ή στο εξωτερικό και ικανοποιητική εμπειρία στο χώρο της αποκατάστασης. Όλοι όσοι προσέφεραν εργασία στο Τμήμα μας, οι τρεις εργοθεραπεύτριες, καθώς και οι άλλοι συνάδελφοι συναφών ειδικοτήτων, ήταν ωρομίσθιοι εκπαιδευτικοί του ΤΕΙ Αθήνας, με μερική απασχόληση (οι αμοιβές τότε ήταν πολύ χαμηλές). Συμμετείχαν όλοι στις κοινές συνεδριάσεις που συχνά, τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια που δεν διαθέταμε χώρους γραφείων, γίνονταν απογευματινές και βραδινές ώρες στην Αθήνα. Σταδιακά, βέβαια, οι δικοί μας απόφοιτοι αποκτούσαν κάποια επαγγελματική εμπειρία, είχαν την δυνατότητα πια να κάνουν τμήμα της πρακτικής τους άσκησης σε ειδικές κατασκηνώσεις στη Βόρεια Αμερική ή αργότερα σε Ευρωπαϊκές χώρες με προγράμματα σαν τον Έρασμο κλπ. Ορισμένοι απόφοιτοί μας πήγαν στο εξωτερικό για μεταπτυχιακές σπουδές και γύρισαν στην Ελλάδα μετά το πέρας τους. Προς το τέλος της δεκαετίας του 1980, είχαμε την δυνατότητα να προσλάβουμε πέντε νέα μέλη στο εκπαιδευτικό προσωπικό με κάποια χρόνια επαγγελματικής πείρας. Οι τέσσερις ήταν απόφοιτές μας, ενώ η πέμπτη είναι βρετανίδα παντρεμένη με Έλληνα (άρα είχε ελληνική υπηκοότητα) και είχε βρετανικό πτυχίο που ισοτιμήθηκε με τα δικά μας. Αυτές οι πρώτες εργοθεραπεύτριες είναι η Γιάννα Τζονιχάκη με διδακτορικό στην Ψυχολογία του Πανεπιστημίου του Παρισιού, η Μαρία Σηφάκη, η Ειρήνη Μαλαματίδου, η Αλεξάνδρα Σιάννη και η Σάρα Κανταρτζή, η οποία και ολοκλήρωσε το 2003 το μεταπτυχιακό της MA στην εργοθεραπεία από το Πανεπιστήμιο του Derby του Ην. Βασιλείου. Μετά την ίδρυση της σχολής αρκετές εργοθεραπεύτριες -μόνο γυναίκες!- μας επισκέφθηκαν, ενώ η ΠΟΕ έστειλε την πρώτη περίοδο λειτουργίας της την Berendean Anstice, η οποία συνεργάστηκε στενά μαζί μας σχετικά με το πρόγραμμα σπουδών προπαντός. Στις αρχές της δεκαετίας του 1980 η Ruth Greenberg-Harris ήρθε για να μας συμβουλευτεί για το πρόγραμμα σπουδών εν όψει της συζήτησης του Συμβουλίου της ΠΟΕ για έγκριση της αίτησής μας να γίνουμε πλήρη μέλη της. Αυτή η αίτηση είχε υποβληθεί από το Σύλλογο Ελλήνων Εργοθεραπευτών. Με την Ruth Greenberg-Harris συζητήσαμε λεπτομερώς, εκτός από το ισχύον πρόγραμμα σπουδών την πιθανότητα μιας πρόσθετης τέταρτης χρονιάς σπουδών. Κυκλοφορούσαν φήμες ότι τα Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα της χώρας θα προσέφεραν τετραετείς σπουδές σε ένα γενικότερο σχέδιο, ώστε η τριτοβάθμια εκπαίδευση να περιλαμβάνει τα Πανεπιστήμια και τα Τ.Ε.Ι. Οι συμβουλές της και το πνεύμα συνεργασίας βοήθησε πολύ όλες μας. Είχαμε επίσης την επίσκεψη της Gladys Rikert, OTR, η οποία είχε εργαστεί πολλά χρόνια με παιδιά με νοητική υστέρηση σ' ένα ειδικό σχολείο του New Jersey, στις ΗΠΑ. Επίσης, η Joyce MacKinnon, Καθηγήτρια και

Προϊσταμένη του Τμήματος Εργοθεραπείας στο Πανεπιστήμιο του Δυτικού Οντάριο στο Λονδίνιο του Οντάριο του Καναδά, μας επισκέφθηκε επιστρέφοντας από την sabbatical άδεια που είχε στην Άπω Ανατολή. Συνάντησε όλο το προσωπικό του τμήματός μας, καθώς και το Διευθυντή της Σχολής ΕΥΠ, και μίλησε στους σπουδαστές μας για τις μεταπτυχιακές σπουδές στη Β. Αμερική και τις μελλοντικές προοπτικές του επαγγέλματός μας. Τη δεκαετία του 1980, οι εργοθεραπευτές στην Ευρώπη ίδρυσαν την Επιτροπή Εργοθεραπευτών των Ευρωπαϊκών Χωρών (Council of Occupational Therapists for the European Countries - COTEC), στην οποία η Σοφία Δούμα-Ανέστη εξελέγη εκπρόσωπος της Ελλάδας και εγώ αναπληρωματική της. Αργότερα η COTEC οργάνωσε το Δίκτυο για την Ευρωπαϊκή Εργοθεραπεία σε Ανώτερο Επίπεδο (γνωστή σαν ENOTHE: European Network of Occupational Therapy Education), στο πρώτο συμβούλιο του οποίου οι παρόντες εξέλεξαν και μένα μέλος του. Σύντομα όμως χρειάστηκε να παραιτηθώ, επειδή εξ αιτίας ενός ατυχήματος ζήτησα να συνταξιοδοτηθώ νωρίς το 1996. Ο Σύλλογος Ελλήνων Εργοθεραπευτών με εξέλεξε πρώτο εκπρόσωπό του στην ΠΟΕ με τη Σοφία Ανέστη αναπληρωματική, όταν πια το 1985 έγινε πλήρες μέλος της ΠΟΕ. Ο Σύλλογός μας εκείνα τα χρόνια είχε οικονομικές δυσκολίες για την κάλυψη όλων ή μέρους των εξόδων για τη συμμετοχή μας στα διάφορα συνέδρια, οπότε και οι δύο μας έπρεπε να καλύπτουμε τουλάχιστον μέρος των εξόδων. Εκείνη την εποχή πολλές εργοθεραπεύτριες της COTEC επισκέφθηκαν την Ελλάδα και τη σχολή μας, μεταξύ των οποίων ήταν βέβαια η Hanneke van Bruggen από το Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ και Πρόεδρος της COTEC, ενώ αργότερα έγινε Διευθύντρια της ENOTHE. Η Dr Rhoda Weiss-Λάμπρου, Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Montreal στον Καναδά μας επισκέφθηκε το 1995. Τότε εξέδωσα τα πρώτα τρία βιβλία μου στην ειδικότητά μας στην ελληνική γλώσσα: "Εργοθεραπεία", "Εργοθεραπεία στη Γεροντολογία" και "Ψυχιατρική Εργοθεραπεία" (το τελευταίο είναι μετάφραση από της Mc Donald, το παλιό βιβλίο που χρησιμοποιούσαν οι αγγλόφωνες σχολές "Εργοθεραπεία στην Αποκατάσταση", με αξία κυρίως για την μεταφορά της ψυχιατρικής ορολογίας στην ελληνική γλώσσα). Και τα τρία αυτά βιβλία διατίθενται από τα βιβλιοπωλεία των Ελληνικών Γραμμάτων στην Αθήνα, και σχετικές πληροφορίες δίνει και ο Σύλλογος Εργοθεραπευτών. Το φθινόπωρο του 1995 μας ζητήθηκε να υποβάλουμε νέο πρόγραμμα σπουδών διάρκειας τεσσάρων ετών. Είχαν αρχίσει οι συζητήσεις για την αναβάθμιση των ΤΕΙ, καθώς και τα ακαδημαϊκά προσόντα για το διδακτικό προσωπικό. Άρχισα να εργάζομαι εντατικά, με μεγάλη πίεση χρόνου, λαμβάνοντας υπόψη ξένα πανεπιστημιακά προγράμματα, τα δεδομένα της ΠΟΕ κλπ. Τον Ιανουάριο 1996 έσπασα το γόνατό μου κι ενώ ήμουν σπίτι με αναρρωτική άδεια, δούλευα το πρόγραμμα αυτό και

μπόρεσα εγκαίρως να το υποβάλω. Αποφάσισα τότε να συνταξιοδοτηθώ, ώστε να μείνει κενή η θέση μου στη σχολή και το προσωπικό να ψηφίσει νέα Προϊσταμένη του Τμήματος Εργοθεραπείας. Έτσι, αποσύρθηκα θέτοντας τέλος στην επαγγελματική μου καριέρα.

## Σύλλογος Ελλήνων Εργοθεραπευτών, 1982

**Τ**ο 1982 ο νέος Σύλλογος Ελλήνων Εργοθεραπευτών ιδρύεται επίσημα. Εμείς οι τρεις ΟΤΡ's γίναμε ενεργά μέλη του δηλώνοντας όμως απ' την αρχή ότι δεν θα κατεβαίναμε ποτέ σαν υποψήφιος για το Διοικητικό Συμβούλιο. Ο Σύλλογος υπέβαλε αίτηση στην ΠΟΕ για να γίνει πλήρες μέλος, αίτηση που εγκρίθηκε το 1985. Μπορέσαμε, σαν εθνικός σύλλογος να συμμετέχουμε στους επαγγελματικούς συλλόγους του κόσμου και της Ευρώπης. Τα τελευταία χρόνια κάποια από τα μέλη μας εκλέχτηκαν: η Μαρία Σκουρολιάκου Πρόεδρος της COTEC και η Σάρα Κανταρτζή Πρόεδρος της ENOTHE. Ευτυχώς εγκαίρως ο Σύλλογός μας συμφώνησε ν' αλλάξει την ονομασία και το λογότυπό του σε Εργοθεραπεία (δεν χρησιμοποιείται πια ο παλιός όρος εργασιοθεραπεία, όπως ήδη αναφέρθηκε στην αρχή αυτού του άρθρου). Ο Σύλλογός μας οργάνωσε το 7ο Ευρωπαϊκό Συνέδριο της COTEC στην Αθήνα το Σεπτέμβριο 2004, το οποίο ουσιαστικά ήταν παγκόσμιο και είχε μεγάλη επιτυχία. Τόσο ο μεγάλος αριθμός συμμετεχόντων, καθώς και η ποιότητα των εισηγήσεων, συζητήσεων κλπ., ήταν υψηλής στάθμης. Το Διοικητικό Συμβούλιο του Συλλόγου μας έχει εξελιχθεί σε δραστηριότητες και πείρα, νοίκιασε μεγαλύτερο χώρο για το κεντρικό του γραφείο, προσέλαβε γραμματέα με μερική απασχόληση, κατόρθωσε να ξεκαθαρίσει το μητρώο του και τα σχετικά προβλήματα και οργανώνει δραστηριότητες και σεμινάρια, ενώ οι διάφορες επιτροπές του ασχολούνται με σημαντικά θέματα και κάνουν αξιολογη δουλειά. Έχει ήδη τις πρώτες συνταξιούχους ΟΤΡ's, τις "γιαγιάδες" του επαγγέλματος στην Ελλάδα!

*η κα Λίνα Σύρρου- Κωστάκη,  
είναι επίτιμο μέλος του Συλλόγου Ελλήνων  
Εργοθεραπευτών. Είναι επίσης ένα από τα  
ιδρυτικά μέλη της Σχολής Εργοθεραπείας και  
του Συλλόγου Ελλήνων Εργοθεραπευτών.*